

2016 • 6

LXIX. évfolyam • június

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Benkő Judit
Egyed Ákos
Guttman Szabolcs
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Székely Sebestyén György
Széman Péter
Szikszai Mária

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Balla Sándor
Benkő Levente
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 - 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

9 771221 869165

Tartalom

Péter István: A református egység napja. 3

könyvesház

Egyed Ákos: Székelyföld története három kötetben. 4

galéria

Bellák Gábor: Csontváry 163 8

színpad

Cs. Szabó András: „Tanzen und springen, singen und klingen”. 14

közösség

Ferencz Angéla, Silló Ágota: Romák közössége a vizuális művészeteken keresztül. 17
Ábrám Noémi: Fekete Pál művészete. 19

enciklopédia

Cseke Péter: Írók a két világháború közti hírlapoknál 21

emlék-lapok

Fülöp László: Gróf uzoni Béldi Pál, a főgenerális és a családapa 26

vadrózsák

Peti Lehel: Újabb könyv a csángókról. 29

hirdető

Pályázati felhívás 31

Lapszámunk szerzői:

Ábrám Noémi – művelődésszervező, Marosvásárhely
Bellák Gábor – művészettörténész, Budapest
Cseke Péter – egyetemi tanár, Kolozsvár
Egyed Ákos – történészprofesszor, akadémikus, Kolozsvár
Ferencz Angéla – művelődésszervező, a Hargita Megyei Kulturális Központ igazgatója, Csíkszereda
Fülöp László – egyetemi tanár, Kaposvár
Péter István – lelkész, Kolozsvár
Peti Lehel – néprajzkutató, Kolozsvár
Silló Ágota – szociológus, Csíkszereda
Cs. Szabó András – zenetanár, Csíkszereda

Címlapkép: Régizene-fesztivál a csíkszeredai Mikó-vár udvarán. Ádám Gyula felvétele.
A hátsó borítón Csontváry Selmecbánya látképe című festménye.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovácsna Megyei Művelődési Központ
Kovácsna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság

Paprika Rádió
Fülön csíp.
95,1 fm

A református egység napja

Gyermekkorom vasárnapjainak elmaradhatatlan eseménye volt az istentiszteleten való részvétel. Születésem korának falumbeli iskolaigazgatója pedagógus édes szülémet pártfegyelmivel és a tanügyből való kirúgással fenyegette meg, ha megkeresztelnék, arról nem is beszélve, ha a vasárnapi pionírtevékenység helyett netán templomba mennék. Így vallási neveltetésem arra a nagyapámra hárult, aki nyugdíjas kántortanítóként, mint egykori meghurcolt kulák és büszke huszártiszt, mindenkori presbiter, el nem maradt volna a házunkkal átellenben karcsú menyasszonyként ékeskedő református templom egyetlen közösségi eseményétől sem. „Én megyek!” – szólalt meg reggel első harangszókor az ágyam mellett, és erre akkor is kelni kellett, ha épp hajnalig tartó bálozás után feküdtem le egy órácskát.

A már-már hallgató nóták ritmusára énekelt ősi zsoltárt úgy hallgattam, mint az igazi, autentikus református dalt. Tudtam, hogy az eklézsiát a pap és a megyebíró vezeti, ez utóbbinak lenni igencsak kényes, de megbecsült státusz lévén. Meg voltam győződve, hogy az egész világon mindenki úgy imádkozik, mint mi Szentistvánon.

Az első hidegzuhany akkor ért, amikor tőlünk elpályázó papunk városi gyülekezetében vendégként vettünk részt az istentiszteleten, és a bemondott, majd elkezdett éneket már majdnem befejezte a gyülekezet, amikor én még csak az első sorának a végét nyekeregtem. Aztán sorra értek a meglepetések, amikor Nagyváradon elvesztem az istentisztelet menetében, mert teljesen más sorrendben követték egymást a liturgiális elemek, mint drága szülőfalum templomában. Ráadásul a hangosan mondott Miatyánk és Hiszekegy szövege sem talált azzal, amit nekem még nagyanyám tanított a mindenkori elalvásokat megelőző imádkozásban. Azt is megtudtam, hogy nincs megyebíró, csak főgondnok. Az már csak hab volt a tortán, amikor Budapesten a Kálvin téri templomban nem tudtam még énekelni sem, mert a dallam és ritmus is teljesen más volt. Néha irigyeltem katolikus nővéreimet és unitárius rokonaimat, akik bárhol bekapcsolódhattak a misébe, a liturgiába, mert náluk szabott rend szerint egységesen dicsérték mindenütt Istent.

Így döbbsentem rá arra, hogy reformátusságom néha senki máséval nem fogható: ahány református egyházkerület, annyi szokás, ének, liturgia, házirend, sőt a Tebenned bíztunk sem azonos. Csak később értettem meg, hogy az „Akié a vidék, azé a vallás” elv, majd Mohács, a Habsburg ellenreformáció, Trianon, a kivándorlás és a kommunizmus is rájátszott arra, hogy a különféle lehetőségek között élők mégis hitben maradjanak. Az alap megingathatatlan maradt: a Szentírás, a Heidelbergi káté és a II. Helvét Hitvallás.

1991-ben nyílt először alkalmam a debreceni Református Világtalálkozóon, hogy a világ minden sarkába szóródott magyar reformátusokkal együtt végre egy ütemben, egy dallamra énekelhettük: „Hatalmas Isten, népek közé szórva, /Tebenned bíztunk eleitől fogva, /Mikor másunk nem volt csak könny és zsoltár, /Otthont keresve hajlékunk te voltál. /Szólj, ötágú síp, zeng, magyar ének, /Adj hálát az ég nagy Istenének!” Ezt megelőzően csak 1938-ban volt még ilyen világtalálkozója a magyar reformátusságnak.

Kicsit nehezen indult be a puritán református ünneplés. Minden évben irigykedve – de csodálkozva, örvendezve – néztem, hogy Csíksomlyón hívás nélkül összegyűl annyi magyar katolikus (és nem katolikus). A román tévécsatornák meg sem merték saccolni, hogy hányan lehetek – de azért „több ezret” legtöbbször bevallottak a többszázézes zarándokseregéből. Addig mi, reformátusok kicsit nehezen szoktuk meg, hogy a hirdetett és testté lett Igét stadionba, nyilvános térre is ki lehet vinni a templom védőfalai közül. Azt is, hogy a találkozókön államelnökök, miniszterelnökök, miniszterek és politikusok is szót kaphatnak a lelkeszéken kívül.

Az áttörés talán akkor történt, amikor az anyaországi politikum sorozatos bénázásait – magyarigazolvány, „decemberöt”, állampolgárság-ígérgetések, „Fekete Pákó magyar, Tamási Áron román” stb. – megelégtelve a magyarországi reformátusok felekezeti egységet – református állampolgárságot – hirdettek határoktól függetlenül. A „Haza a magasban” eszméje templomgombok villámhárítóján épített új fészket.

Lassan megszoktuk, hogy sok szervezéssel mi is meg tudunk tölteni egy stadiont. Aztán már Kolozsvár is, de Sepsiszentgyörgy is volt Világtalálkozó helyszíne. Ez utóbbi városba már Kálvin János szobra is úgy költözött be, mintha hazatért volna a székeljei közé.

Az idén, május 22-én, Szentháromság vasárnapján az Erdélyi Református Egyházkerület valamennyi temploma – legalábbis fényképen – egymás mellé került a Farkas utcai templom kertjének kőfalán. Velünk együtt ünnepelt sok, Trianonkor „Erdélyből kirekedt” református gyülekezet, valamint lutheránus püspök és katolikus városvezető is.

Csíksomlyó után és Szejkefürdő előtt, velünk ünnepelve, mindenki a magyar egység napjára is készült.

Egyed Ákos |

Székelyföld története három kötetben

A monográfia születéséről

*...pár évvel ezelőtt,
pontosabban 2008-
ben vetette fel ezt a
kérdést Székelyudvarhely
polgármestere, Bunta
Levente, aki 2009-ben
közölte ezt a gondolatát
más székelyföldi
vezetőkkel is, akik
támogatást ígértek a
munka megjelentetéséhez.*

Az 1989. évi változások után megnőtt az érdeklődés történelmünk iránt, ami érthető, hiszen a diktatúra idején semmilyen, vagy nem kis részben meghamisított magyar történelmet, inkább történelmi foszlányokat tanítottak az iskolákban és az egyetemeken. Ezért más, valós történelmi tényekre alapozott múltképet vár a közönség a béklyótól megszabadult történetírástól. Ezt felismerve, a történészek siettek eleget tenni a várakozásnak, ami a kutatás fellendüléséhez vezetett. Segítették a kutatást a kedvezőbb feltételek: megnyíltak a levéltárak, megszűnt a cenzúra, javultak a publikálási lehetőségek. A számítógépes anyagfeldolgozás vagy a radiokarbon-mérések révén a kutatási módszerek is tökéletesedtek. És az eltelt két és fél évtizedben felnőtt egy új történész-nemzedék, amely az egyetemeken, a múzeumokban, a kutatóintézetekben, a kisebb műhelyekben munkához látott, s jelentős eredményeket mutatott fel. Ők alkotják mintegy felét

e munka szerzői közösségének. Eljött tehát az ideje történelmünk újragondolásának, újraírásának. Ebbe a törekvésbe illeszkedik bele a székely történelem megírása is. Kezdeményezését a hiány szülte.

Hogyan és mikor merült fel konkrétan egy nagyobb, tudományos igényességgel megírt székely történet kiadásának terve? Nos, pár évvel ezelőtt, pontosabban 2008-ben vetette fel ezt a kérdést Székelyudvarhely polgármestere, Bunta Levente, aki 2009-ben közölte ezt a gondolatát más székelyföldi vezetőkkel is, akik támogatást ígértek a munka megjelentetéséhez. A kezdeményező felkérésére szakmai bizottság alakult a *Székelyföld történetének* megírására a következő tagokból: Egyed Ákos ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, dr. Oborni Teréz, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének főmunkatársa és a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója, dr. Pál Judit, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem docense, valamint dr. Hermann Gusztáv Mihály, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem székelyudvarhelyi tagozatának oktatója. Később Bárdi Nándor, a Magyar Tudományos Akadémia Történeti Intézetének munkatársa is elvállalta a szerkesztőbizottsági tagságot. A szakmai bizottság elnökévé engem kértek fel. A Bizottság titkári teendőinek ellátását dr. Kolumbán Zsuzsanna történelem-tanár, szerkesztő vállalta. A Bizottság kiegészült Reisz Csabával, a Nemzeti Levéltár volt főigazgatójával, aki olvasószerkesztő lett. A munka elkészítésére négy-öt évet jelölt meg a kiadvány pénzügyi háttérét biztosító Székelyudvarhely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, amelynek keretében egy Szervezőbizottság alakult. Tagjai: Bunta Levente (elnök), Bálint Attila, Farkas

Haáz Rezső makettje az udvarhelyszéki székely portáról. A Haáz Rezső Múzeum tulajdona.

György (projektvezető), Miklós Zoltán, Péter Éva és Szócs Endre.

A két bizottság küldöttsége 2012-ben felkereste a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének az elnökét, Fodor Pált, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját, Csorba Lászlót, a Magyar Nemzeti Levéltár igazgatóját, Mikó Zsuzsannát és az Országos Széchényi Könyvtár vezetőjét, Sajó Andreát. A küldöttség mindenhol ismertette a székely történet tervét, és az imént említett intézmények támogatását kérte, amelyet a vezetők nemcsak készséggel megígértek, hanem tisztelegéssel vállaltak is. Hasonlóan felkarolta és segítette tervünk megvalósítását az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnöke, Sipos Gábor, valamint a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum igazgatója, Miklós Zoltán, aki tagja a Szervezőbizottságnak is.

A Szakmai Bizottság természetesen első feladatának tekintette a szerzők kiválasztását és felkérését. A feladatra olyan szerzőket jelöltek ki, akik már behatóbban foglalkoztak a székely történelem bizonyos kérdéseivel, és akik elkötelezettséget mutattak a megfelelő kézirat elkészítésére. A szerzők között közismert magyarországi és erdélyi történészeket találunk. A három kötet tartalmának meghatározása után azonban kiderült, hogy egyes történelmi kérdéseknek még hiányzik a szakértő gazdája, tehát a szerzők névsorát bővíteni kellett több, a fiatal nemzedékhez tartozó történésszel. Miután a Bizottság ezt az elvet elfogadta, véglegessé vált a szerzők munkaközössége, amely magára vállalta Székelyföld történetének megírását az őstörténettől 1990-ig.

Rövidesen sor került az egyes kötetek szerkesztőinek és szerzőinek a kijelölésére is: az I. kötet szerkesztői Benkő Elek és Oborni Teréz, a kötet szerzői Benkő Elek, Egyed Ákos, Elekes Tibor, Hegyi Géza, Kordé Zoltán, Oborni Teréz, Péterfi Bence és Sófalvi András. A II. kötet szerkesztői Egyed Ákos, Hermann Gusztáv és Oborni Teréz, szerzői Balogh Judit, Csikány Tamás, Deák Ágnes, Egyed Ákos, Herman Gusztáv Mihály, Oborni Teréz, Tüdős S. Kinga, Pakot Levente, Pál Judit és Tóth Levente. A III. kötetet Bárdi Nándor és Pál Judit szerkesztette, a szerzői feladatokat Balaton Petra, Bárdi Nándor, Csikány Tamás, Nagy József, Novák Csaba Zoltán, Oláh Sándor, Pakot Levente, Pál Judit és Tóth-Bartos András látta el.

A legfőbb célkitűzésünk az volt, hogy átfogó, általános képet alkossunk az érdeklődő közönségnek Székelyföld múltjáról, valamint a székely történelem

Csíki székely harcos. Haáz Rezső rajza Luigi Ferdinando Marsigli 17. század végi leírása alapján. A Haáz Rezső Múzeum tulajdona.

sajátosságairól az új ismeretanyag, a kutatások és a tudományosság kritériumainak megfelelő történelemszemlélet alapján. Ugyanis a székely történelem korábban elkészült nagyobb művei már nem hozzáférhetők a szélesebb olvasóközönség számára, bizonyos kérdésekben kissé túlhaladottakká váltak, illetve kiegészítésekre szorultak. És az is nyilvánvaló volt, hogy a diktatúra idején keletkezett űrt meg kellett szüntetni.

Munkánk távolabbi előzményei közt természetesen nem feledkezünk meg (a régiek közül) Benkő József, Orbán Balázs, Szabó Károly, Szádeczky Kardoss Lajos munkásságáról, akiknek a neve most is a legtöbbet idézett történetírók között szerepel. Fontos előzménynek tartom azt, hogy 1874-ben gróf Mikó Imre kezdeményezésére és elnökségével – aki akkor két intézmény: az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Magyar Történelmi Társaság elnöke volt –, bizottság alakult a székely történelem megírása érdekében. A testület a székely kérdés kiváló ismerőjét, Szabó Károlyt kérte fel a munka elkészítésére, amihez hozzáértendő az is, hogy 1872-ben az ő szerkesztésében jelent meg a *Székely Oklevéltár* I. kötete. A székely történelem szintézise azonban nem született meg a 19. században, de a terv meghirdetése mégsem volt eredménytelen, mert az összegyűlt pályadíjból fedezték a *Székely Oklevéltár* további kötetének a kiadási költségeit. A szintézis elkészítését az előkészületek, pontosabban a forráskutatások elégtelensége

akadályozta. Mivel Szabó Károly 1890. augusztus 31-én meghalt, a székely történet megírásának feladata Szádeczky Kardoss Lajosra testálódott, aki úgy látta, hogy először folytatni kell a forrásfeltárást, s csak azután lehet hozzáfogni a szintézis megírásához. Valóban, az ő szerkesztésében jelent meg az *Oklevéltár* IV–VII. kötete. Ezután látott hozzá a szintézis megírásához, amelyet 1927-ben adtak ki *A székely nemzet története és alkotmánya* címmel, amelyet mindmáig a székely történelem legalapvetőbb munkájaként tartunk számon.

Alig két év múltán, 1929-ben Csutak Vilmos ma is jól használható tanulmányokat közölt a Székely Nemzeti Múzeum 50. évfordulójára készült *Emlékkönyvben*. És tovább gazdagodott a forráskiadás is azzal, hogy 1934-ben Barabás Samu közzétette a *Székely Oklevéltár* újabb kötetét, amelyet VIII. kötetként szoktunk idézni.

A szocializmus körülményei nem segítettek, sőt, inkább akadályozták a magyar, így a székely múlt feltárását is, de a kutatás mégsem akadt teljesen el, s ennek eredményeként 1979-ben egy fontos munka került ki a nyomdából *Székely felkelés 1595–1596. Előzményei, lefolyása, következményei* címmel. Ebben közölt Benkő Samu, Borbáth Károly, Demény Lajos, Egyed Ákos, Imreh István, Jakó Zsigmond, Pataki József és Magyar András számos kérdésben új adatokra épülő tanulmányt. Aztán minden nehézség ellenére 1983-ban Demény Lajos és Pataki József a Kriterion Könyvkiadó segítségével elindította a *Székely Oklevéltár* új sorozatát, amelyből hét kötet jelent meg.

A legfőbb célkitűzésünk az volt, hogy átfogó, általános képet alkossunk az érdeklődő közönségnek Székelyföld múltjáról, valamint a székely történelem sajátosságairól.

Az 1989-es változás után fellendülő kutatásról az előbbieken röviden szóltunk. Ezt szeretnénk kiegészíteni azzal, hogy ekkortól már szervezett történetkutatásról beszélhetünk a székelyföldi múzeumok keretében, vagy külön műhelyekben. A Székely Nemzeti Múzeum és a Csíki Székely Múzeum közös kiadványa: az *Acta*, valamint

a székelyudvarhelyi Kutatócsoport és az Udvarhelyszék Kulturális Egyesület közlönye, az *Areopolisz* körül jelentős számú, nagyrészt fiatal kutató tömörült, aki ezekben a lapokban közölte a tanulmányait. És még nem említettük meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület csíkszeredai, gyergyószentmiklósi és marosvásárhelyi fiókegyesületeit, ahol szintén rendszeres történeti kutatás folyik. Az újabb kutatások eredményei nélkül aligha gondolhattunk volna a Székelyföld háromkötetes történetének a megírására.

Segítette a munkánkat az 1986-ban kiadott háromkötetes *Erdély története*, illetve annak 1992-ben megjelent egykötetes változata, például könyvünk szerkezetének, műfajának kialakításában, és természetesen a székely múlttal kapcsolatos összefoglalói által is, bár ebben a székely történelem csak kisebb tért kaphatott. Magyarországon jelentős kutatások folytak az elmúlt évtizedekben a székely történelemmel kapcsolatban, amelyek eredményei a már említett munkákkal együtt tették lehetővé, hogy új tudományos szintézis megírására vállalkozhassunk.

Az előkészületek során a szakmai Bizottság rendszeresen elemezte a soron levő teendőket, és szoros kapcsolatban állt a szerzőkkel. Munkánk címe, *Székelyföld története* csak hosszas mérlegelés után vált véglegessé, ugyanis sok érv szült a *Székelyek története* cím mellett is. Végül azért döntöttünk az első változat mellett, hogy inkább a székelység ősi szállásterületének a múltjára és belső szerkezetének sajátosságaira összpontosítsunk, s nem utolsósorban azért, hogy kitapinthatassuk Székelyföld régi és újabb határait. Másrészt azt is tekintetbe kellett venni, hogy a székelyek történetéről nem rendelkezünk elég előkészítő tanulmánnyal, például a moldvai csángók, a hétfalusi csángók, vagy más dél-erdélyi szigetfalvak, illetve a kivándorolt székelyek történetéről. Ez mégsem jelenti azt, hogy ezek a kérdések teljesen kimaradtak volna szerzők látóköréből.

Meg kellett határozni a monográfia műfaját is. Az nem képezte vita tárgyát, hogy történelmi szintézist kell írunk,

A szerkesztés nem kívánta mindenben egységesíteni a különböző nézeteket, mert az a szerzői koncepciók megengedhetetlen torzítását eredményezte volna.

Zetelaki szekeres székely. Orbán Baláznak tulajdonított fényképfelvétel 1865-ből, szerzősége vitatott. Forrás: Zepezsaner Jenő: Orbán Balázs – kiadatlan fényképek. Székelyudvarhely, 2005.

amelynek a politikai történet képezi központi elemét, ami azonban nem szoríthatja háttérbe a társadalom-, a gazdaság-, a népesedés-, valamint a művelődéstörténetet. A műfaji kérdés során kellett meghatározni azt is, hogy kihez szóljon: a szakmához vagy egy szélesebb olvasó, érdeklődő réteghez. A döntés egyöntetű volt: szélesebben vett értelmiségieknek, s természetesen minden olyan személynek szánjuk e munkát, akit érdekel a múlt és a történelem. Gondolni kellett arra is, hogy Székelyföld történetét a mai fiatal magyar nemzedék alig ismeri, ezért az oldottabb stílus mellett határoztunk. Ez természetesen kihatott a jegyzetelés módjára is: nem soroljuk fel a teljes jegyzetanyagot, a teljes bibliográfiát, ami egyébként is lehetetlen, hanem elsősorban az idézeteket, valamint a nehezebb kérdések forrását jelöljük meg. De a hitelesség, az adatolás pontossága, a kritikai szemlélet érvényesítése mindvégig legfőbb törekvésünk volt. Aminthogy az is, hogy új, eddig nem ismert forrásokat is felhasználjunk a különböző kérdések megvilágítása érdekében.

A forráskritika a történettudomány nagy vívmánya, amit messzemenően igyekeztek szerzőink alkalmazni, azért is, mert abból indulnak ki, hogy a történelemről nem lehet mindent állítani, még ha olykor szépek, esetleg tetszőek is lehetnek egyes elméletek. Persze

az sem téveszthető szem elől, hogy a hagyomány is része a történelemnek, csak éppen a maga helyén kell kezelni.

A *Székelyföld története* huszonhárom szerző alkotása. A nagyszámú szerzői közösségek esetében könnyen előfordulhat az – ahogyan történt ezúttal is –, hogy bizonyos történelmi kérdéseket egyesek eltérően értékelnek, értelmeznek. A szerzők egyéni véleményét fogalmazhatnak meg, ami különösen a székelység eredetével s letelepedésével kapcsolatosan figyelhető meg. De nem csak ebben. A szerkesztés nem kívánta mindenben egységesíteni a különböző nézeteket, mert az a szerzői koncepciók megengedhetetlen torzítását eredményezte volna. De abban egységes állásponton áll a három kötet, hogy a székely történelem a magyar történelem része Erdély keretében.

A székelyek a középkorban a Magyar Királyságon belül éltek, Székelyföld autonómiáját a magyar államiság biztosította. Miután az ország három részre szakadt, a fejedelmi hatalom – a kialakult helyzet kényszere miatt – tovább szűkítette az öngazgatást, az 1867-ben született Osztrák–Magyar Monarchia pedig további jogokat vont meg a székelyektől, 1876-ban pedig felszámolta a székeket, így gyakorlatilag meg is szűnt a székely autonómia. Az 1920-as trianoni döntés értelmében Székelyföld Románia fennhatósága alá került, és a székelységnek az erdélyi magyarsággal együtt ismét újra kellett rendeznie életét a kisebbségi lét feltételei szerint. Az 1940–1944 közötti „kis magyar világ” csak átmeneti felszabadulást eredményezett, mert utána ismét a román politika szabta meg az élet politikai kereteit. Székelyföld legválságosabb korszakát mégis a „szocialista rendszer” idején élte meg, amikor már a teljes beolvasztás, megsemmisülés várt rá. Az csak a székelység belső erőirtalékainak volt köszönhető, hogy sikerült túlélnie a 20. század minden megpróbáltatását, s megőriznie Székelyföldön a székely-magyarság többségi helyzetét.

Nem véletlen tehát, hogy az állami keretek változása kronológiánk egyik lényeges szempontja volt. De mégsem az egyetlen, mert tekintetbe vettük például Székelyföld olyan kiemelkedő fontosságú eseményét is, mint az 1562-es nagy felkelés. Nem a felkelés miatt vált korszakhatárrá az 1562-es év, hanem következményei miatt, amely megváltoztatta a székelység társadalmi, illetve jogi helyzetét, és bevezette a feudális rendszert.

Az előkészületek során természetesen számba kellett venni *Székelyföld*

történetének kevésbé kutatott kérdéseit, ezért rendezett a Szervezőbizottság a szakmai Bizottság előterjesztésére több tudományos konferenciát. Az első, projektindító értekezleten, amelynek címe *Székelyföldi tudományosság, székely tudósok* volt, tizenöt felkért szerző vett részt. Az értekezlet anyagából ugyanezzel a címmel könyv született, majd nem sokkal később az újkori s legújabb kori kérdések kerültek napirendre. A harmadik konferencia 2013 márciusában a székelyföldi várak kutatásának helyzetét elemezte, a következőben még abban az évben a gazdaságról és a népességről szóltak az előadók, 2014-ben pedig Székelyföld 20. századi története került sorra. A szerkesztők végig szoros kapcsolatban álltak egymással, s többször is találkoztak, hogy egyes felmerült kérdéseket tisztázzanak. Ezekre a Bizottság megfelelő határozatokat fogadott el. A megbeszélések eredményeiről a szerkesztőségi titkár tájékoztatta a szerzőket.

A viták és megbeszélések során sokszor felvetődött az a kérdés, hogy miként maradhatott meg Székelyföld székely-magyar többségűnek, holott az erdélyi vármegyék magyarsága már századokkal ezelőtt kisebbségi helyzetbe került. Ennek a kérdése végig jelen van a háromkötetes történelmi monográfiában. Hogy mennyire sikerült megtalálni Székelyföld történetében azokat a történelemformáló tényezőket, amelyek megtartották a székelységet a letelepedésétől a mai napig, az a számos sajátosságából és azok összefüggéseiből válik nyilvánvalóvá. Ennek lényegét a szerzők a következőkben látják:

1. Meghatározó erőt jelentett a székelyek hadrendszere, illetve a katonai szerephez kapcsolódó szervezettség és szerveződés, valamint a határvédelem a kezdetektől 1848-ig. Ennek a katonai szerepnek köszönhető a székelység az öngazgatási rendszerét, különös személyi szabadságjogait, a kollektív nemesi státusát, s az adómentességét. Ezek együtt a székely autonómia alapjait alkották.

2. Pozitív következménye volt az állandó jellegű hadiszolgálatnak a külön székely jogrendszer, amely – néhány kivételtől eltekintve – megakadályozta egészen 1562-ig a királyi birtokadományozási jog (ius regium) alkalmazását Székelyföldön.

3. A különleges jogállásból következett, hogy a családok erősen ragaszkodtak a megélhetést biztosító földhöz, a szülőföldhöz. A „székely örökség”-nek nevezett családi birtokot és más va-

gyontárgyakat (ház és gazdasági épületek, malmok, halastavak), a tulajdonosok örökjogon bírták, s nem vesztették el 1562-ig még akkor se, ha valaki a hűtlenség bűnébe esett a királyi hatalommal szemben. Székely örökséget képezett a közösségi birtokhoz (erdők, legelők, osztatlan szántók) való jog is, amit az íratlan jogszokások vagy később az írott falutörvények biztosítottak.

4. Az örökösödési rendszer összefüggésben volt mind a hadrendszerrel, mind a családvédelemmel. Az 1451-ben írásba foglalt, de már a régi szokásjogban kialakult örökösödési szokások a fiak öröklési jogát törvényesítették, a lánynak kiházásítási ingóság járt. De működött a fiúleány intézmény, amely szerint, ha egy családban nem volt fiúörökös, a lányt „fiúsították”, örökölte a vagyont és a katonaaállítás köteleességét is. De utódai ismét a székely örökösödési jog szerint részesedtek a vagyonból.

5. A társadalom struktúrája is sajátosan, másként festett a középkori Székelyföldön, mint a vármegyékben. A lakosság nagyobb részét a katonai rendek, úgy mint a lófők és a gyalogok, vagyis a szabad székelyek képezték. A primorok is saját társadalmi képződményt – vezetőréteget – alkottak, ahogyan a szolganép is, amelyet nem jobbnak, hanem „földönlakó”-nak neveztek.

6. Utoljára hagytuk az életmód szerepét, pedig rendkívüli jelentősége volt Székelyföld megtartásában. A székely életmód célja a család öfenntartása volt. A székelyek fő foglalkozása a földművelés és állattenyésztés volt, ezáltal kellett a családnak önel tartóvá válnia, és a katonai szolgálat terhet viselnie. Így a lótarítás költségeit a lovasoknak, a hadi felszerelés előállítását pedig a katonaköteleseknek kellett biztosítani. A közigazgatás alapegysége a falu volt, amelyek az élet biztonságát őriző falutörvényekkel rendelkeztek századokon át. Ezeket az öngazgatási jogokkal bíró székek fogtak nagyobb keretbe. Az állandó katonai szolgálat és az ehhez kapcsolódó intézményrendszer nem kedvezett a városfejlődésnek: a mezővárosok későn váltak jogilag is városokká. Nagyobb városa csak egy volt: Marosvásárhely.

Több évi munka nyomán készült el a háromkötetes *Székelyföld története*.

Az I. kötet felöleli az őstörténettől az 1562-es nagy változásokig tartó időszakot, vagyis a középkort és a kora újkort tárgyalja.

A II. kötet az 1562–1867-es korszakot, az Erdélyi fejedelemség és a Habsburg-kor, az 1848–1849-es forradalom és

A három kötet összegezi Székelyföld történetét a megtelepedéstől az 1990-es változásokig. A szerzők a megújult történettudományi felfogás szerint kiterjesztették kutatásaikat a székely múlt legfontosabb kérdéseire.

szabadságharc, valamint az abszolutizmus korát öleli fel.

A III. kötet az 1867–1918-as, valamint az 1918–1990-es korszak történetével foglalkozik.

A három kötet összegezi Székelyföld történetét a megtelepedéstől az 1990-es változásokig. A szerzők a megújult történettudományi felfogás szerint kiterjesztették kutatásaikat a székely múlt legfontosabb kérdéseire. Vannak a források alapján jól meghatározható történetek, de nem kevés az úgynevezett vitatkozó tény sem. S bár ezekkel kapcsolatban sok a bizonytalanság, nem maradhattak ki a munkánkból. Ilyen az első kötetből főként az eredetkérdés, valamint a letelepedés, a második kötetből a Habsburg-kor, különösen Mária Terézia és II. József politikájának értékelése, a 1848-as forradalom és szabadságharc törvényeinek hatása a székely történelemre, a harmadik kötetben pedig a dualizmus korának, valamint az 1940 és 1944 közti „kis magyar világ” következményeinek az értékelése.

A háromkötetes szintézis az eddiginél jóval bővebb ismeretanyag alapján készült el. A mai igények szerinti nagy illusztrációs anyag s számos térkép segíti a befogadást, a történelmi korok közti tájékozódást. Reméljük, hogy sikerült tovább lépni Székelyföld történetének feltárásában, a tudományos történetírás színvonalán álló munkát alkotni s átadni a tisztelt érdeklődőknek. Nem vállalkozhatott minden ellentmondásos kérdés tisztázására, különösen, ha hiányoznak a hiteles források. A szerzők tudatában vannak annak, hogy sok még a tennivaló, de az is meggyőződésük, hogy ezek további kutatásához is segítséget, fogódzót és kiindulópontot nyújt az a munka, amelyet most vesz kézbe a tisztelt Olvasó.

Elhangzott a könyv bemutatása alkalomával Székelyudvarhelyen 2016. június 2-án.

Bellák Gábor |

Csontváry 163

A Csontváry-képek Erdélyben című kiállítás május 7-én nyílt meg a Csíki Székely Múzeumban, és augusztus 20-ig látogatható. A tárlatmegnyitóhoz Bellák Gábor, a kiállítás kurátora írt tartalmas előszót, amely Csontváry életét és munkásságát egyaránt felöleli. Ebből az írásból közlünk most részleteket. (szerk.)

Sz

ázhatvanhárom éve született Koszka Mihály Tivadar, aki valamikor 1900 körül vette föl a Csontváry nevet. 1900 novemberében legalábbis már Csontváry néven mutatta be első tájképét a Nemzeti Szalon téli kiállításán. Egy 1853-ban született magyar festő a 19. század nagy romantikusaihoz képest túl fiatal, a századforduló modernista újítóihoz képest túl öreg. Vagy ahogyan Romváry Ferenc írta egy friss tanulmányában: „A konzervatívok túl modernnek, a modernek túl konzervatívnak tartották.” Ezt a generációs frusztrációt Csontváry zseniálisan úszta meg: viszonylag későn kezdte művészi pályafutását, nagyjából a nála húsz évvel fiatalabbakkal egy időben. Ez persze nem mentette meg attól, hogy művészete a kortársak, sőt még a közelebbi utókor szemében is nevetségesnek, primitívnek tűnjön. Ám épp ez a késői kezdés

mutatja meg azt is, hogy a nagy művészetnek, a jó művészetnek mennyire nincsen ideje. Van kora, vannak korra jellemző sajátosságai, de érvényessége, üzenete, tartalma, mondanivalója örök, vagy más szóval: a nagy művészetnek mindig van jelene. A százhatvanhárom éves Csontváry éppen úgy kortársunk, mint az úgynevezett kerek évfordulók alkalmából kényszerűen aktualizált száz, százötven, kétszáz vagy akárhány éves mesterek. Ez a fura szám a művész neve mellett éppen azt kívánja hangsúlyozni, hogy Csontváry jelen van, egyszerűen és természetesen, mint egy számnév a sorban.

Erdély és más tájak

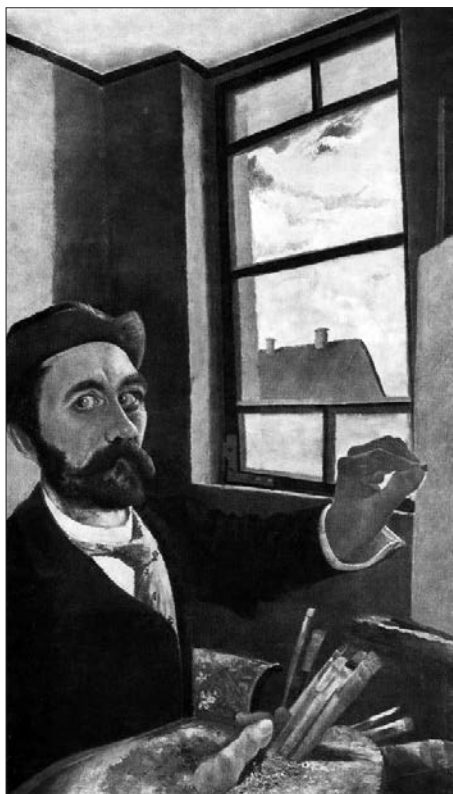
Nem olyan régen Romváry Ferencsel, a Csontváry-kutatók doyenjével beszéltem telefonon. Kérdésére, hogy mire készülök, lelkesen válaszoltam, hogy a csíkszeredai Csontváry-kiállításra. „Minek kell a Csontváryt elrángatni Erdélybe?” – kérdezte visszafogott indulattal, de mégis beletörődő bölcsességgel. Hirtelen csak közhelyekkel tudtam neki válaszolni, olyasmikkal, hogy Erdélyben még nem volt Csontváry-kiállítás, szeretnénk, ha az ottaniak is találkoznának ezzel a művészettel, s végül a megfellebbezhetetlen, klasszikus álérv: már évek óta meg van ígérve, vagyis meg kell csinálni. Túl is léptünk ezen a kérdésen hamar, de a kérdés azért ott motoszkál bennem azóta is: mi köze van Csontvárynak Erdélyhez?

A kérdés milyen bonyolultnak tűnik, olyan egyszerű. Bonyolultnak tűnik, mert Csontváry soha nem járt Erdélyben. Pedig világ körüli utakat tervezett, a magyarság nyomait kereste mindenütt, s olyasmiket írt, hogy: „Az isteni gondviselés rendeletéből a fejlődés Magyarországból indult ki,

...viszonylag későn kezdte művészi pályafutását, nagyjából a nála húsz évvel fiatalabbakkal egy időben.

A kiállítás megnyitója. Nagy Gyöngyvér felvétele

Őnarckép, 1896

azután Dalmácia, Bosznia-Hercegovina, Svájc, Szicília, Egyiptom, Palesztina és Szíriában folytatódott és a hatezer éves cédrusnál állapotodott meg. A festői motívumok a fent nevezett országokból kerültek ki, amelyek közül háromnak történelmi jelentősége van”. Ha ilyen érzékenyen, ilyen nagy távlatban szemlélte népünk történetét és sorsát, hogyan nem tudta észrevenni Erdélyt? Azt az Erdélyt, amely már legalább az 1880-as évektől, Kalotaszeg és az erdélyi népművészet „felfedezésétől” kezdve új művészeti inspirációkat jelentett, s a 20. század elején már valósággal a megújulásra váró magyar művészet egyik szent helyének számított. Valóban nincs rá magyarázat. Ha azonban azt nézzük, hogy hosszú utazásai során mennyi olyan jelentős várost és országot érintett, melyekről még egy ceruzakicccet sem készített, akkor semmi feltűnő nincsen abban, hogy Erdély is kimaradt. [...]

Tehát akkor mi köze van Csontvárynak Erdélyhez? Az egyszerű válasz csak az, hogy pontosan annyi, mint minden magyar művésznek. Nem kellene ahhoz az országhoz, a régióhoz kapcsolódó életrajzi momentumok, hogy valakinek a művészetét Erdélyben is bemutassuk. Csontvárynak mindenkire köze van, akit érdekel, aki látni akarja, aki a sajátjának érzi és aki meg akarja érteni. Egészen biztos vagyok benne, hogy

Csontváry erdélyi bemutatásának van akkora jelentősége, mintha valahol Nyugat-Európában próbálnánk kiállítani olyan közönség előtt, amely talán még a nevét sem tudja kimondani.

Miért pont festő?

Csontváry életpályájának legtalányosabb része, hogy ez a Sáros megyei fitalemler, a cseh eredetű postupiczi Kostkák és az Ung vármegyei daróczi Hajczelmayerék leszármazottja, ez a jogot és orvostudományt is tanult okleveles iglói gyógyszerész, miért érezte úgy huszonhét éves korában, hogy festőművésszé kell válnia? Mi történhetett vele, hogy 1880. november 30-án tollat ragadott, és levelet írt Keleti Gusztávnak, a Magyar Királyi Országos Mintarajztanoda és Rajztanárképezde igazgatójának? A levélben egyszerű technikai tanácsokat, festőeszközöket kér, mintha csak egy rajztanárral levelezne, s egyben kifejezi elszántságát is, hogy képes bármilyen feladattal megbirkózni. Levele udvarias, érződik benne a tekintély iránti tisztelete és az a szándéka, hogy segítséget, iránymutatást, őszinte véleményt vár a magyar művészeti felsőoktatás első számú emberétől. [...]

„Nagyságos Úr!

[...] Mindenekelőtt megjegyezni szeretném van azt, hogy életemben múlt hó 13-áig, amikor is az első karcolattal a papírost elpiszkolni mertem, kezembem soha semmiféle rajz nem volt; de még az iskolában akkor 60–70-ig sem tanítottak erre; így tehát azon eszme, hogy én rajzoláshoz kezdék, pusztán a véletlenségen alapszik; s hogy rövid idő alatt már annyira vittem, miszerint kivéve a nyári fákat, oly képességet érzek magamban, hogy nem képzelhetek oly monumentális épületet, amelyet lemásolni képes nem volnék. Ezzel sem elégszem meg, hanem, amikor az ide mellékelt téli tájkép 11. sz. e hó 12-én elkészült, örömben azt fogadtam magamnak, hogy ugyanazt négyszeresítve olajos festékekkel lefestem s azzal még ez év végéig elkészülök. Mély tisztelettel kérdelem Nagyságodtól azt, vajon lehetséges-e egy hónap alatt, illetve három hét alatt egy ilyen festménnyel kész lenni – vagy sem? Ha igen, úgy méltóztassék a móddal megismertetni, mi minden szükséges ehhez, a festéket hol szerezhetem, milyen ecseteket vegyek s hogy kezeljem, t. i. a festéket higítsam, avagy már készen is kaphatni, milyen

Csontváry életpályájának legtalányosabb része, hogy ez a jogot és orvostudományt is tanult okleveles iglói gyógyszerész, miért érezte úgy huszonhét éves korában, hogy festőművésszé kell válnia?

vászonra fessek, hogy kell és mivel annak alapot adni, használjam-e a vonalzót és milyet az éles határok húzására, avagy az egész kép szabad kézből készüljön? Továbbá sejtelmem a festészetről, illetve az olajos festék sajátosságaira nézve, mit szépítem a valót, bizony csak az úgynevezett mázolásig (anschtreichen) terjed.

Végül, hogy kezdjem a munkát, kifeszítem, avagy leszögezzem, vagy felakasztva úgy fessek a vászonra, mindezek a tapasztalt festő előtt oly kicsiségek, melyekről már rég megfellelkezett, előttem azonban minden új s nincs fogalmam azon mód és eszközökről, melyek segítségével kifejezést adhatnék annak, mi bennem – a sötétség fátyolával burkolva – életre ébredni vágy. [...] Fogadja Nagyságod türelméért s esetleg szívességéért őszinte köszönetemet, legmélyebb tisztelettel: Kosztká Tivadar.”

Tehát a véletlen. Legalábbis 1880-ban még ezzel magyarázta, hogy miért is kezdett bele a rajzolás és festés tanulmányozásába. Motivációját azonban később részletesen is kifejtette. Az 1910-es években írt úgynevezett nagy önéletrajzában már egy nagyon mély misztikus elhivatásélményről számol be. Ez az a bizonyos mozzanat a Csontváry-életrajzban, amely tulajdonképpen a Csontváry-legenda egyik legbiztosabb, legmegfejtetlenebb és legváltozatosabban interpretált eleme: „Hajnaltól nap-nap után a lángoló Kárpátokat figyelem s egy délután csendesesen bubiskoló tinós szekeren megakadt a szemem. Egy kifejezhetetlen mozdulat kezembem adja a rajzont s egy vénypapírra kezdem rajzolni a motívumot. A principálisom nesztelenül hátul sompolyog, a rajz elkészültével a vállamra ütött. »Mit csinál: hisz maga festőnek született.« Meglepődve álltunk, egymásra néztünk s csak ekkor tudtam és eszméltem, amikor magam is az

**Gerlóczy Gedeon
építészmérnök,
aki 1919 végén a
Csontváry-hagyatékot
megvásárolta,
unokatestvére révén
rokonságban állt a
Kosztka családdal.**

eredményt láttam, hogy valami különös eset történt, amely kifejezhetetlen boldog érzésben nyilvánult meg. A rajzot oldalzsebbe tettem s e perctől fogva a világ legboldogabb embere lettem. Principálisom távoztával kiléptem az utcára, a rajzot elővettem tanulmányozásra: s ahogy a rajzban gyönyörködöm, egy háromszögletű kis fekete magot pillantok meg bal kezemben, mely figyelmemet lekötötte. E lekötöttségben fejem fölött hátulról hallom: »Te leszel a világ legnagyobb napút festője, nagyobb Raffaelnél.« A legnagyobb szó után a következő szót nem értettem meg, kértem az ismétlését, de ez nem ismétlődött meg. A kinyilatkoztatás az egy szón kívül értelmes magyar nyelven szólt; rendkívül komoly hangsúlyozással, mely arról győzött meg, hogy bizonyos magasabb hatalommal, avagy akaraterővel állok összeköttetésben, talán a világteremtő hatalommal, azaz a pozitívummal, amit mi sorsnak, láthatatlan mesternek, talán Istennek nevezünk, avagy a természet erejének véljük, ami egyremegy, mert tisztában voltam azzal, hogy elképzelhetetlen és

kifejezhetetlen felelősség hárul reám, amikor egy olyan helyre jelölt ki a sors, amelyre én magamat késznek, gyakorlottnak nem találtam.»

Érdekes módon mindvégig elkerülte a Csontváry-kutatók figyelmét, hogy valójában mi is okozott határtalan boldogságot a fiatal iglói patikusnak. Mitől érezte a világ legboldogabb emberének magát, akkor, ott, 1880. október 13-án, vagy ahogyan később emlékezett, október 14-én? Nos, nem az égi szózatól. Hanem principális dicséretétől. [...]

Gerlóczy Gedeon építészmérnök, aki 1919 végén a Csontváry-hagyatékot megvásárolta, unokatestvére révén rokonságban állt a Kosztka családdal. [...] Kéziratoss Csontváry-jegyzeteinek legérdekesebb része az az életrajz, amit az alábbi címmel látott el: Csontváry naplójából, hozzátartozóinak és ismerőseinek emlékezetéből összeállítva. Az életrajz 1869-ben kezdődik, amikor a tizenhat éves Tivadart édesapja Eperjesre vitte kereskedősegédnek Werther János bácsi üzletébe. Itt töltött el három boldog évet, itt került szinte testvéri kapcsolatba a nála négy évvel fiatalabb Werther Juliskával. Ez a Juliska hívta meg 1873-ban, hogy édesapjával, János bácsival együtt utazzanak el Bécsbe, s nézzék meg a világkiállítást. A világkiállításon találkoztak Munkácsy Mihály festményeivel is, s ez mindkét fiatalra nagy hatást gyakorolt. Az életrajzi feljegyzés szerint Kosztka Tivadar ekkor már bevallotta Júliának, hogy ő is szeretne híres festő lenni. Amikor Csontváry 1879-ben a szegedi árvíz mentési munkái közben szerzett betegségéből próbált felépülni, Juliska volt az, ki nagybácsijának iglói patikáját ajánlotta Tivadarnak. Így került fiatal

patikusként Iglóra dolgozni és gyógyulni, s Júlia és édesapja még itt is meglátogatták. Wertherék ugyanis szerették Tivadart, nem bánták volna, ha Júlia és Tivadar összekötik az életüket. [...]

Iglón a lány és az apja a jövőbeli terveiről érdeklődnek, a lánynak ugyanis komoly kérése van Eperjesen, de régi barátságuk okán úgy érzi, Tivadar szándékait is ismernie kell, hogy lelkiismeretesen dönthessen a házasság kérdésében. Tivadar azonban kijelentette, hogy nem akar gyógyszerész, kereskedő lenni. Neki nagyobb lélegzetű tervei vannak az emberiség jobbítására, csak nem tudja, hogyan fogjon hozzá a megvalósításukhoz. A lány pedig belátja, hogy Tivadar a polgári, családi életre alkalmatlan. Szeretettel, barátsággal válnak el, sőt később Csontváry egyik első festményét éppen Júliának küldi majd el ajándékba. Kosztka Tivadar tehát ott áll közel harmincévesen, és még nem igazán tudja, hogy mit csináljon. Az 1870-es években is bekap mindenbe. Tanul jogot, orvostudományt, gyógyszerészetet, s foglalkozik rengeteg mással is. Kellett egy döntő mozzanat, amely kibillentette erről a holtpontról.

**Az 1880-as évek a nagy
művészi feladatra való
anyagi felkészülés
esztendei voltak.**

És eljött a nap, 1880. október 14-ike. Gerlóczy Gedeon is Csontváry önéletrajza alapján írja le, hogy hogyan is készült az a bizonyos első rajz a székér elé fogott bóbiskoló tinókkal. Majd Gerlóczy így folytatja: „A rajzot oldalzsebbe tettem, a kertbe siet és a rajzban gyönyörködött. A jó nagybácsi a padlásra siet és elváltoztatott hangon lekiált Tivadarnak: »Te leszel a világ legnagyobb festője, nagyobb Raffaelnél!« [...] Tivadar körülnéz. Senkit sem lát, mélyen megdöbben. Tehát döntöttek sorsa felett...» – Teljesen nyilvánvaló, hogy mind a nagybácsi, mind Júlia jól akartak Tivadarnak. Segíteni akartak neki abban, hogy végre döntsön. Egy csel volt mindez, de mégis elég ahhoz, hogy a fiatalemberben elindítson valamit, s onnantól kezdve mint egy iránytű, ez irányítsa minden lépését. Igazából mindegy is, hogy hallucináció volt-e, egy valódi égi hang, vagy Júlia bácsikájának „értelmes magyar nyelven szólt; rendkívül komoly hangsúlyozással” lekiáltott „kinyilatkoztatása”. Kosztka Mihály Tivadar

Halászat Castellamareban, 1901

Jajcei vízesés, 1903

sorsa megpecsételődött, mert olyat hallott, amit hallani akart, s ami szíve vágyát parancssá alakította. [...]

Az első tizenöt év. 1880–1894

[...] Az októberi sorsdöntő nap után Csontváry első nagy útja Rómába vezetett 1881 tavaszán. [...] Római utazásának egész pontos célja az volt, hogy megismerje azt a Raffaellót, akit az elhívása szerint túl kell szárnyalnia. Okkal tehetjük föl a kérdést, hogy vajon miért pont Raffaello vált Csontváry számára a meghaladni vágyott példaképpé? Pontosabban, ismerve az elhívás pontos körülményeit, az iglói princípális miért éppen Raffaello nevét mondta ki a „rendkívül komoly hangsúlyozással” lekiabált szavaiban? Raffaello a reneszánsz nagy művésztriászának Leonardo és Michelangelo mellett a harmadik tagja, szinte halála óta kultikus tiszteletnek örvendhetett. Nem kellett különösebb műveltség ahhoz, hogy egy kicsit is tanult ember, például egy patikus, ismerje, vagy legalábbis a nevét, s egy-két híresebb munkájának a reprodukcióját. [...]

Az 1880-as évek a nagy művészi feladatra való anyagi felkészülés esztendei voltak. 1882 tavaszán Csontváry Eszék-ről sietett Budapestre, hogy Munkácsy alkotását, a *Krisztus Pilátus előtt* című hatalmas képet megtekintse, majd ezek után Munkácsyt is szeretne volna meglátogatni Párizsban. Párizsba ugyan eljutott, de Munkácsyval nem volt alkalma találkozni. Ekkoriban jutott tudomására az a lehetőség, hogy

belügyminiszteri engedéllyel gyógyszer-tárat nyithatna. [...]

Első festmények

Csontváry a kiállítási katalógusaiban mindig az 1893-ban készült *Pillangókat* nevezte meg első festményének, a madárképeit pedig „iskola előtti tanulmány” címen katalogizálta. Mindez azt jelenti, hogy az 1894 tavaszán megkezdett müncheni tanulmányok előtt, még gácsi patikusként kezdett el festeni. Bár

nem tudjuk, hogy ki lehetett első mestere, kitől tanulta meg végül az olajfestés technikáját, a madárképek eleven színessége már a későbbi festő palettáját idézi.

Az elmúlt évtizedek egyik érdekes felfedezése volt az a festmény, amely minden bizonnyal még a saját maga által elsőnek nevezett képei előtt kellett hogy készüljön. Ismeretes, hogy Csontváry már 1873-ban találkozott Munkácsy Mihály alkotásaival a bécsi világkiállításon. Munkácsy volt az a magyar művész Csontváry kortársai között, aki már az 1870-es évekre széles nemzetközi hírnevet szerzett, s akinek ténykedéséről rendszeresen beszámolt a magyar sajtó. 1882 tavaszán *Krisztus-trilógiájának* első kompozícióját, a *Krisztus Pilátus előtt* című művét Budapesten is bemutatták. Csontváry lelkesen sietett a fővárosba, hogy megtekintse az alkotást, sőt Párizsba is elment, hogy személyesen találkozzék Munkácsyval. Egészen biztos, hogy ha ennyire érdekelte Munkácsy, akkor a Nemzeti Múzeumba is el kellett mennie, hogy az ott bemutatott munkáit is megtekintse. Az 1880-as években magyar múzeumi közgyűjteményben csupán két Munkácsy-festmény volt, az egyik a *Zivatar a pusztán*, a másik pedig az 1877-ben festett *Újzoncozás*. Jelenlegi feltételezések szerint Csontváry másolata – pontosabban teljesen szabad feldolgozása – Munkácsy pusztai tájképéről lehetett az első festői próbálkozása.

Magányos cédrus, 1907

A kép földes, sárgás, okkeres színei szokatlanul eredeti színekompozíciót alkotnak, ami teljesen távol áll Munkácsy festményének színvilágától. Ugyanakkor már ezen a korai képén is megmutatkozik Csontváry két jellemző festői tulajdonsága. Az egyik a táj drámai felfogása, a másik pedig egy bizonyos részletező aprólékosság. Olyan súlyos felhőkkel terheli meg a pusztai vihar egét, amelyek szinte már a végítélet közeledtét sejtetik. Mindezt fokozzák a szárnyas, pusztító angyaloknak látszó felhőalakzatok. Ezzel a nagyvonalú, egyéni és érzelmmel telített felfogással kifejezetten szemben áll a precíz bíbelődés a ponyvás szekér vázának kidolgozásával, ami olyan érzést kelt, mintha a festő éppen készülne elveszni a részletekben. Mindez azonban Csontváry más tájképein is megfigyelhető. A nagy hangulati egységeket, finoman cizellált apró részletek bontják meg. A nagyra hivatott festő és a pénzügyeit aggályos gondossággal intéző vidéki patikus kettős világa a festményein is pontosan érzékelhető. [...]

München, 1894

Csontváry művészi pályafutásának igazi fordulópontját a Hollósy Simon müncheni iskolájában eltöltött időszak jelentette 1894-ben. [...]

Csontváry müncheni tanulmányait csupán rajzok dokumentálják. Szokványosnak is mondható fejtanulmányok, olyasmik, amik minden festőakadémián kötelező feladatnak számítanak, s amiken egy későbbi művész sajátosan egyéni, eredeti stílusa még nem érezhető. Csontváry esetében azonban más a helyzet.

Elsőnek nevezett rajza, a Wirthmüller Mihályt ábrázoló profilkép már meglepően kiforrott, eredeti alkotás, amelyen nyoma sincs a tipikus művésznövendék útkereső próbálkozásainak. A szignó szerint az arckép 1894. március 1-én készült el. Csontváry rendkívül büszke volt arra, hogy első rajzát a modell megdicsérte. A kép sarkába fel is írta Wirthmüller Mihály szavait, aki megállapította, hogy tizenhét éve áll modellt, de ilyen erőteljesen még senkinek sem sikerült eltalálnia. Ha a többi fejtanulmányt nézzük, nem csodálkoznánk, ha más modellek is kifejezték volna elismerésüket. Csontváry ugyanis nem szokványos, semleges és érzelemmentes modellrajzokat készített, hanem a figurák belső életét próbálta megjeleníteni, valamint művész és modellje közös erőfeszítését a rajz sikeréért. Nem véletlenül írta rá mindegyik tanulmányára az ábrázolt modell nevét. Személyes, egyéni és eleven karaktert adott a szokás szerint névtelen embereknek.

Az élő természet

Csontváry művészetéről vallott nézeteinek az egyik legfontosabb gondolata az „élő természet” problémája. Önletrajzából tudjuk, hogy gyermekkorát a természettel szoros közelségben élte, ráadásul úgy, hogy mindent meg is akart érteni belőle. [...] A „soha nem látott tájakkal” ébren tartott álmok, s „az éghez irányított” valóság – ez művészetének egyik kulcsa. Nem véletlen, hogy amikor 1881-ben megtekintette Raffaello vatikáni falképeit, egyből magabiztos ítéletet mondott róluk. Kimondja, hogy „élő természetet nem

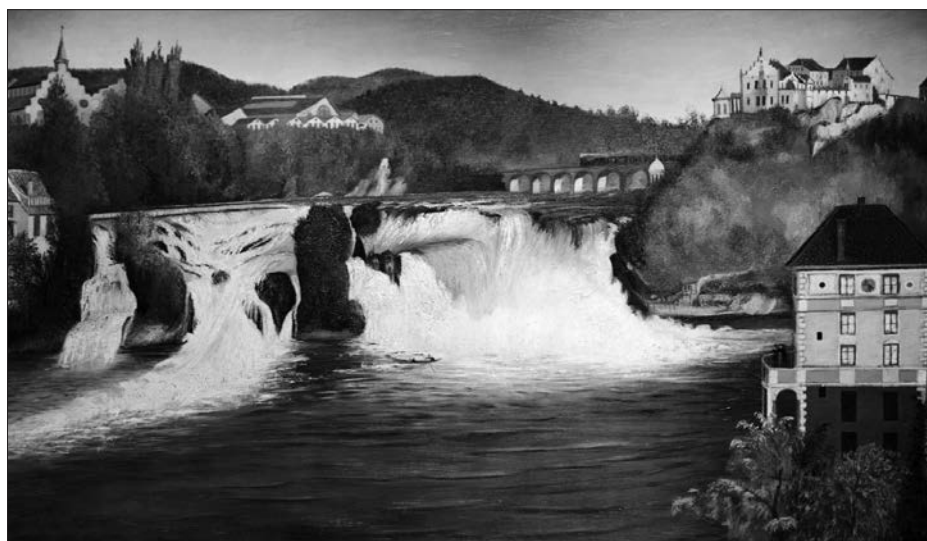
találtam. Ezzel a tudattal már az első látogatásnál felülemelkedtem az egész Vatikánon, csupán azt irigyeltem a mesterektől, hogy ők sokat és szépet is alkottak; de az isteni természetet hűségesen nem szolgálták.” Csalódásának oka, hogy sem a természetet, sem az igazi életet nem találta meg ott, ahová pedig évszázadok óta zárándokoltak művészek és amatőrök. Számára, aki azt írta magáról, hogy „...a természetet nagyon jól ismertem s az életet tisztán éreztem, tehát a munkákban elsősorban ezt kerestem”, élet és természet egysége teljes mértékben felülírt mindenféle művészi ábrázolási konvenciót. [...]

Csontváry művészi pályafutásának igazi fordulópontját a Hollósy Simon müncheni iskolájában eltöltött időszak jelentette 1894-ben.

Más és más formában ugyan, de ez az élő természet lüktet Csontváry valamennyi képén. A furán gyűrődő sziklaalakzatokban, a felhők szárnyas formáiban, a vízesések állatformákra emlékeztető víznyalábjáiban, a dombok, hegyoldalak mozaikszerűen összepréselt színfoltjaiban, a merészen rövidülő terekben, a jól megtanulható centrális perspektíva alkalmazása helyett a személyes, intenzív és koncentrált, szokatlanul görbült, de mégis új dimenziók felé utat nyitó egyéni perspektívában.

Utazások, nagy motívumok

Csontváry életpályájának legjellemzőbb, legmeghatározóbb ténykedése az utazás. De nem is akármilyen utazás! Hanem szenvedélyes, a tájakon, országokon átszáguldó, csaknem zaklatott rohanásnak tűnő utazás. [...] Csontváry többször is hangsúlyozta írásában, hogy mennyi minden érdekelt, s hogy mennyi mindennel foglalkozott. Volt benne egy sajátos elragadtatás a mennyiségi dimenziók iránt: ezeréves cédrusok, kolosszális képméretű hegyek, vízesések stb. És mindezek mellett naivan extenzív tudásvágy: mindent látni, mindent tudni, ám valahogyan mégis az átfogó rendszerező képesség nélkül. Utazásaiban is ezt mohóságot

Schaffhauseni vízesés, 1903

érezzük: eljutni mindenhová. De mindközben olyan volt ő utazásai közben, mint egy flippergolyó. Pattant ide-oda, szemvillanás alatt, s ahol viszont megállt, ott alaposan körülnézett. Valóban nehéz elhinni, hogy ő, aki beutazta szinte egész Európát, a nagy kulturális centrumokról semmi megjegyzést nem tett. Még egy ceruzaskiccet sem készített Londonról, Madridról, Münchenről. Traut (Trogirt, a mai Horvátországban) ellenben szinte minden irányból és minden napszakban megfestette. [...]

Napút és plein air

Csontváry művészetének kétségkívül a „napút” a kulcsfogalma. Soha előtte és utána más festő nem alkalmazta ezt a kifejezést, s mivel jelentése ma sem teljesen egyértelmű, ehhez a fogalomhoz kapcsolódik a legtöbb hajmeresztő értelmezési kísérlet. [...]

Csontváry nagy önéletrajzában az alábbi módokon szerepel a napút fogalma: az „égi” kinyilatkoztatás alkalmával Csontváry nem értette pontosan, hogy milyen festőnek kell lennie: „Te leszel a világ legnagyobb napút festője, nagyobb Raffaelnél. A legnagyobb szó után a következő szót nem értettem meg, kértem az ismétlését, de ez nem ismétlődött meg.” A „napút” szócskát Csontváry utólag illesztette bele a szövegbe, mintha már eleve az hangzott volna el. Aztán arról ír, hogy Pompejiben napút-színekkel festett. A dalmáciai Trau vidékén napút-motívumokban válogathatott, Kairóban a napút színeinek világító fokozatait fedezte fel. A taorminai naplemente döböntette rá, hogy az lesz a világ legszínesebb napút-festménye, Balbekben előállt a világ legnagyobb napút-plein air motívuma. Raffaello kapcsán megjegyzi, hogy hiába a színesség, mert Isten segítségével a napút-távlat nem jön létre. A *Pozitívum* című írásában pedig napút-színárnyalatokról beszél.

Jól látható, hogy a napút lehet téma, motívum, szín, árnyalat, távlat, ami ráadásul olykor a plein air fogalmával keveredik. [...] Napút-festészet mint művészettörténeti fogalom nem létezik és nem is definiálható. Éppen ezért be kell érünk azzal az egyszerű magyarázattal, hogy a napút-festészet nem más, mint Csontváry festésze. A napút tehát valami módon a tökéletes színérzékelésre, a teljes festői tudásra, a teljesség elmondásának (ciklusok), a megvilágítási lehetőségek

Tavaszyilás Mosztárban, 1903

(napszakok, fényforrások változatosága) kiaknázásának a képességére utaló fogalom. Nem objektíven létező jelenség, inkább festői módszer. A látásnak, a téma kiválasztásának és megfestésének komplex és kifinomult módszere. [...]

Csontváry szerint csak az lehet zseni, „aki eredeti volt mindenütt és mindenben, független mindentől és mindenkivel szemben”.

Az utóélet kezdete

1919 nyarán a végletesen legyen-gült szervezetű festő a budapesti János-kórházban meghalt. [...] Augusztus 20-a körül megtörtént a hagyaték első áttekintése. A Kosztka család tagjain kívül ott volt Gyenes Lajos festőművész is, szintén Kosztka-rokon. Gyenes volt az, aki megállapította, hogy a képeket csak mint jó minőségű vásznat lehet értékesíteni, festményként értéktelenek. Az árverésre 1919 októberében került sor. A kopott, szegényes műteremben, ahol még fűtés sem volt, a képeken kívül alig volt érték. A bútorokat, edényeket, használati tárgyakat 61 koronáért értékesítették.

A festményekre Gerlóczy Gedeon licitált egy fuvarossal, aki a vászonképeket ponyvaként szerette volna megszerezni. A 34 kisebb képért Gerlóczy 2200, az öt nagyméretű festményért 7300 koronát fizetett ki. A rajzokért Gyenes Lajossal licitált, s végül 100 koronát adott értékük. Csontváry művészi hagyatéka tehát 9600 koronáért – nagyjából egy közepes méretű Koszta József- vagy Iványi Grünwald Béla-kép áráért – került a boldog építész, Gerlóczy Gedeon tulajdonába.

163

Csontváry szerint csak az lehet zseni, „aki eredeti volt mindenütt és mindenben, független mindentől és mindenkivel szemben”. Bárhogy is értelmezzük a festészetét, az bizonyos, hogy ő a legeredetibb magyar festő. Különös élettörténete, látomásos elhivatása a festői pályára, életművének csodával határos megmaradása később mind a személye körüli mítoszteremtésnek szolgáltak alapul. Pedig nagyon is a századforduló gyermeke volt. Életművében sajátos módon egyesült a romantika univerzális individualizmusa a modernizmus kollektív eszményeket kereső útjaival, de művésze iskoláktól, stílusoktól független maradt. Csontváry egyedi és páratlan, mint egy prímszám. Mint történetesen a 163-as szám is.

Cs. Szabó András |

„Tanzen und springen, singen und klingen”

Közeleg a Csíkszeredai Régizene Fesztivál

Tizenöt koncert idézi fel a régebbi korok muzsikáit az ideai Régizene Fesztiválon, amelyet július 14–17. között rendeznek meg Csíkszeredában. A fesztivált a kilencedik alkalommal megszervezett Régizenei Nyári Egyetem programjai, illetve koncertjei egészítik majd ki – a nyári egyetemen résztvevők közösen felléphetnek majd a fesztiválokra meghívott együttesekkel.

A zenei foglalkozások idén is a fesztivál előtt kezdődnek. Már 10-én, vasárnap összegyűlnek azok a „tanulók”, akik jobban belekóstolnának a régizenebe, illetve a „régizenélésbe”, és egészen a fesztivál második napjáig újabb és újabb felfedezéseket tehetnek a régi korok zenei világában. Főként azért van ez így, hogy a tapasztalataik révén jobban felkészülhessenek a július 14-én induló fesztiválra. (Az idézőjelek közé tett *tanulók* szó azt jelzi, hogy nemcsak iskolaköteles korú fiatalok vesznek részt

a kurzusokon, hanem gyakran idősebb személyek is.)

A „tanulók” végül 15-én, pénteken tesznek tanúbizonyságot arról, hogy mit sajátítottak el a tanultakból, de talán jobb kifejezéssel élve, mit tapasztaltak meg a zenei foglalkozások során – hiszen a résztvevők valójában tapasztalatokat szereznek, amelyeket viszont jó lenne egy éven át kamatoztatni, mert sajnos sem Magyarországon, sem Romániában nincs hivatalos régizenei oktatás. Ezért valójában csak itt, vagy egyéb, megszervezett kurzuson, illetve nyári egyetemen találkozhatunk régebbi hangszerekkel és muzsikákkal. A román kormány Etnikumközi Kapcsolatok Hivatalának támogatásával 10 ösztöndíjas hely áll a kisebbségi résztvevők rendelkezésére.

Az eddigi években hegedülni, fuvolyázni, fuvolázni, oboázni, lantolni, gitározni, csembalózni, illetve táncolni és énekelni tanulhattak az érdeklődők, de a viola da gamba és az ütőhangszerek világával is megismerkedhettek – ez a sor pedig az ideai fesztiválon a historikus klarinéttal (chalumeau) bővül. Elena Șorban a régizene előadására alkalmazott zenekritikai kurzusa ingyenes, bárki számára nyitott. A kurzus a régizene előadási módjának alapértékelési szempontjait fogja bemutatni. Érdeklődve várjuk a nyári egyetem nyilvános előadásait, amelyek a külső érdeklődőknek feltárnak egy-egy szeletet abból, amivel a diákok is foglalkoznak. Az idén, elsőként Carlos Cerrada Cuesta spanyol zenész, a nyári egyetem oktatója tart előadást a klarinétról, illetve annak múltjáról, majd a nálunk kevésbé ismert hangszert is bemutatja. Az egyetem további két oktatója, Cyrille Gerstenhaber énekes és Jean-Christophe Frisch fuvolista a 17–18. századi zsidó zenei világot tárja elénk; a harmadik előadáson

Reneszánsz táncház a fesztiválon

Barokk fesztiválzenekar

pedig Steffen Schlandt beszél Brassó öt évszázados zenei múltjáról. A három előadást a Márton Áron Gimnáziumban tartják július 11. és 13. között, mindhárom nap délután 4 órától.

Az elmúlt évekhez hasonlóan az idei fesztiválnak is van tematikája. A műsor gerincét idén a német zene képezi, ahogyan azt a rendezvény jelmondatának választott német madrigálszöveg kezdete is jelzi: „Tanzen und springen, singen und klingen”. (Táncolni és ugrani, énekelni és zengeni.)

Sajnos, mint ahogyan azt 2012-ben, Deák Endre esetében is tettük, az idén is fejet kell hajtanunk egy jeles zenész emléke előtt. A fesztivál alapemberének számító Kobzos Kiss Tamás halálának hírére megrendülve fogadtuk 2015 novemberében. Szinte a kezdetektől részt vett majdnem minden évben a fesztiválon, és a tanítványai közül is többen így tettek – folytatták az általa kijelölt utat. Az ő személyének állít majd emléket az első koncert, amelyet a fesztivál megnyitója után tartanak zenésztársai: a törökországi Erdal Şalıkoğlu, a budapesti Çanlar és a Musica Historica együttes, illetve a bécsi Unicorn együttes.

A fesztiválon 15 koncertet hallgathatunk majd meg négy nap alatt. A fellépő együtteseket három csoportba osztanám. Az elsőbe azt a négy együttest foglaltam bele, amely tisztán hangszeres művekkel érkezik. A németországi The little Light Consort, amely meghívottja volt a 2015-ös bukaresti Régizene Fesztiválnak is, késő reneszánsz és kora barokk műveket játszik; a Trio Barocco pedig Johann Sebastian Bach és fiai munkáiból válogat. A fesztivál egyik örökös tagja, a bukaresti Lyceum

Consort a késő reneszánsz német hangszeres kamaramuzsikájából, főként az akkor népszerű, nürnbergi Hans Gerle tabulatúráiból, illetve néhány kortárs (L. Senfl, T. Susato, H. Buchner) szerzeményeiből hoz egy csokorra valót. Cipriana Smărăndescu (csembalista) és Hegyi Gábor (natúrtrombitás) a késő barokk német trombitairodalom-világába kalauzol el bennünket. A kolozsvári Transylvania Barokk Együttes – amelynek a koncertje a székelyudvarhelyi polgármesteri hivatal gyönyörű dísztermében lesz – ugyanabból a korszakból hoz néhány gyöngyszemet, csak ők a líraiabb vonós-furulyás irodalomból merítenek.

A második csoportba azokat az együtteseket soroltam, amelyek többnyire barokk, kora barokk vagy késő reneszánsz énekes-hangszeres műsorról érkeznek. A Barokk Fesztiválzenekar német zenei örökségből válogat, amely nemcsak az ismertebb szerzők, mint Johann Sebastian Bach vagy Georg Philipp Telemann szerzeményeit, hanem erdélyi, Nagyszebenben tevékenykedő, kevésbé ismert szász zeneszerzők munkáit is bemutatják – az előadásban az immár második alkalommal összeálló Barokk Fesztiválkórus is közreműködik. Így kerül bemutatásra a késő barokk és klasszicista vonásokat magukon hordozó Johann Knall és Philipp Caudella egy-egy vokálszimfonikus műve is. Meg kell említenem még a hangverseny utolsó kompozícióját. Georg Friedrich Händelhez hasonlóan Georg Philipp Telemann is írt vízi zenét: a műsorukban *Ouverture* címmel szereplő záródarab valójában egy zenekari szvit, amelyet nem sokkal azután komponált, hogy letelepedett a német

kikötővárosban, Hamburgban. A gazdag kereskedőváros hajórajja, amely igen tekintélyes volt, 1723-ban ünnepelte századik évfordulóját, ennek tiszteletére írta ezt a kompozíciót (alcíme: *Hamburgi apály és dagály*). A mű felidézi a tenger, a víz egyes jelenségeit – mint az apály-dagály –, a fontosabb tengeri istenségeket, illetve az utolsó tételben a kikötőben ünneplő tengerészeket. Nem ritka egyébként a barokk korban, hogy programszerű címmel illetik valamely művet, vagy annak egyes tételeit. Ezt tette Telemann is. Művében felsorakoztat néhány tengeri istenséget, nimfát, jelentősebb szelet, melyek képviselik a város kapcsolatát a tengerrel: a műben megjelenik The-tisz tengeri nimfa, Neptunusz, Aeolus, majd ezeket parti jelenetekkel ellensúlyozza: a békítő Zephirrel és a tengerészek örömteli táncával.

Az elmúlt évekhez hasonlóan az idei fesztiválnak is van tematikája. A műsor gerincét idén a német zene képezi, ahogyan azt a rendezvény jelmondatának választott német madrigálszöveg kezdete is jelzi.

További két együttes, a budapesti Musica Historica, illetve a Musica Profana a késő reneszánsz és kora barokk hangjait pendíti meg, előbbi a méltóságjelző allemande tánc típus ritmusvilágában, utóbbi pedig egy felszabadultabb, örömtelibb hangvétellel. Az együttes műsora a kezdő napon fellépő Unicorn-előadás szerves folytatásának tűnik. A belgiumi Il Festino 17–18. századi olasz és német áriákból, dalokból, illetve hangszeres darabokból állította össze műsorát, amelyet szintén a kihelyezett koncert-helyszínén, a gyergyószárhegyi kultúrotthonban adnak elő. Ugyanebbe a csoportba tartozhat még a madridi, párizs és csíkszeredai tagokat egyesítő XVIII–21. Le Baroque Nomade együttes, bár ők egy későbbi kor, a 19. század zenei termékeit érintik – erre utal a nevükben szereplő kormeghatározás: a

A Csíkszeredai Régizene Fesztivál 1980-ban indult, a diktatúra idején 1986. és 1989. között betiltották, a rendszerváltást követően pedig újraszervezték. 2005-től a Hargita Megyei Kulturális Központ és Hargita Megye Tanácsa a fesztivál főszervezője.

18. századtól a legmodernebb zeneértelmezésig. Műsorukban párhuzamot vonnak a bécsi Franz Schubert (1797–1828) dalai, valamint a magyarországi és az erdélyi jiddis dallamok, illetve dalok között.

A harmadik csoportba pedig azok az előadók tartoznak, akik énekes-hangszeres műsoraikat a késői középkor és a reneszánsz gyöngyszemeiből válogatják.

Az Unicorn először 2010-ben tartott emlékeztető koncertet Csíkszeredában. Az akkori műsorukban (*Cominciamento di gioia*) az olasz trecento és quattrocento világi zenéjét eleve-nítették fel, idei előadásukban pedig ugyanezt a kort érintik. Kifejezetten Oswald von Wolkenstein, a 15. század első felében alkotó, a korai reneszánsz aprólékos, kifinomult hangzásképeit magán viselő költő és zeneszerző szerelmi líráját járják körül virtuóz muzsikával és énekkel. A baróti Kájoni

Régizenes hangulat

Consort a 16–17. századok fordulóján játszott erdélyi szász zenére reflektál, középpontba helyezi a brassói Honterus hangjegyes kiadványát, az *Odae cum harmoniist* – amely az első, Erdélyben megjelent kottás nyomtatvány –, kiegészítve más, kortárs német tánczenével és villanellával. A nagykárolyi Carmina Renascentia is régi résztvevője a fesztiválnak. Idén német reneszánsz dalok és táncok mellett a szatmári svábok zenei világát is életre keltik. Végül pedig, sok év után ismét hallhatjuk a fesztivál zárónapján a bukaresti Madrigál Kamarakórust. Idén a Codex Együttessel és a budapesti Kónya Istvánnal közösen a 440 éve elhunyt Bakfark Bálintra emlékeznek.

Előadásuk érdekesnek ígérkezik: talán itt érhetjük legjobban tetten azt a technikát, az *intavolálást*, amely Bakfark és kortársai, vagyis a 16. századi zeneszerzők művészetét meghatározta: többszólamú kórusműveket írtak át valamilyen akkordhangszerre (lantra vagy billentyűs hangszerre), vagy egy hangszercsaládra (furulyákra, görbékürtökre, harsonákra), így kialakítva lassacskán az önálló hangszeres irodalmat, amely aztán több száz évre meghatározta a zene fejlődését. Remélem, a fesztiválon mindenki megtalálja majd az izlésvilágának megfelelő zenei és táncos előadásokat.

A Csíkszeredai Régizene Fesztivál 1980-ban indult, a diktatúra idején 1986. és 1989. között betiltották, a rendszerváltást követően pedig újraszervezték. 2005-től a Hargita Megyei Kulturális Központ és Hargita Megye Tanácsa a fesztivál főszervezője. Az elmúlt években a fesztiválra számos európai országból érkeztek előadók, közöttük a régizenei szakma legkiemelkedőbb európai mesterei. A fesztivál továbbképzési lehetőséget is biztosít a zenészek számára: programjában 2008-tól helyet kap a Régizene Nyári Egyetem hangszeres mesterkurzusokkal és előadásokkal. 2008-tól a Régizene Fesztivál tagja az Európai Régizene Fesztiválok Hálózatának (REMA, <http://www.rema-eemn.net/eng/>)

Koncert a Mikó-vár udvarán. Ádám Gyula felvételei

Ferencz Angéla
Silló Ágota

Romák közössége a vizuális művészeteken keresztül

A célunk az volt, hogy olyan dokumentumfilmet készítsenek, amelyben Hargita megye egy-egy településén bemutatják a romák életmódját, szokásait, hagyományait és kulturális értékeit, valamint azt, hogy miképpen élnek együtt a település lakóival.

A Hargita Megyei Kulturális Központ 2014-ben sikeresen pályázott a Norvég Alapnál a *Romák közössége a vizuális művészeteken keresztül* című projekttel, melynek lebonyolítása 2015 közepétől 2016 tavaszáig zajlott. Ebben az időszakban két fotótábor és két dokumentumfilm forgatása valósult meg Etéd és Csíkszentgyörgy községekben.

A projektet 2015 nyarán egy dokumentumfilm pályázattal indítottuk, és a Hargita megyei vagy Hargita megyéből elszármazott filmeseket szólítottunk meg. A célunk az volt, hogy olyan dokumentumfilmet készítsenek, amelyben Hargita megye egy-egy településén bemutatják a romák életmódját, szokásait, hagyományait és kulturális értékeit, valamint azt, hogy miképpen élnek együtt a település lakóival. A filmforgatások helyszínét az alkotók választották ki, így esett a választás Etéd és Csíkszentgyörgy községekre.

Etéd községben a Rubin Stúdió, vagyis Daczó Katalin és Berszán-Árus György készítette el a *Kőrispatak: péntek-vasárnap* című dokumentumfilmet, míg Csíkszentgyörgyön a SpotFilm Produkciós Iroda vitte vászonra Püsök Botond-Csaba *Angela* című filmjét.

Daczó Katalin és Berszán-Árus György alkotása, a *Kőrispatak: péntek-vasárnap* Kőrispatak roma lakosainak mindennapjaiba nyújt betekintést. A szereplők egy része hagyományos mesterséget űz (bádогоzás, szalmakalap-készítés), másik része pedig napszámából próbál megélni. Az ünnepeken ki-ki a maga hite szerint imádkozik, gyakorolja vallását, magyarok együtt a romákkal, amely alatt újraíródnak a kapcsolatok, és újraértelmeződnek a társadalmi normák.

Az *Angela* című film rendezője, Püsök Botond-Csaba arra törekedett, hogy egy fiatal roma nő életébe nyújtson

Incze László felvétele

Miklós Csongor felvétele

betekintést a nézőknek. A film célja bemutatni egy olyan roma személyt, aki tanult, vagyis legalább általános iskolai végzettséggel rendelkezik, de valamilyen sorsforduló következtében abba kellett hagynia tanulmányait. Terepkutatások révén sikerült is megtalálni ezt a személyt Angela személyében.

Mivel a szándékunk az volt, hogy a filmesek által kiválasztott közösségeket a fotóművészet tükrén keresztül is felvillantsuk, ezért 2015 őszén egy-egy fotótábort is szerveztünk a két településre. A fotótáborokban székelyföldi fotóművészek vettek részt, illetve egy magyarországi fényképész, Kása Béla.

A fotósok meghívásakor fontos szempont volt, hogy mindannyian rendelkezzenek kellő tereptapasztalattal. A csíkszentgyörgyi táborban részt vett Bálint Zsigmond és Both Gyula Marosvásárhelyről, Kovács László Attila Sepsiszentgyörgyről, Erdély Bálint Előd és Magyar Hunor Székelyudvarhelyről, illetve Szigeti Vajk István Csíkszeredából. Az etédi táborhoz csatlakozott Bálint Zsigmond és Tordai Ede Marosvásárhelyről, Incze László, Miklós Csongor és Török Rafael Csíkszeredából, valamint Kása Béla fotóművész Magyarországról. A táborok művészeti vezetője Ádám Gyula fotográfus, a Hargita Megyei Kulturális Központ munkatársa volt.

A dokumentumfilmek elkészülése és a fotótáborok lezajlása után a hangsúly a projekt népszerűsítésén volt. 2016 márciusában a két községben szerveztünk egy-egy projektbemutatót. Mind a két rendezvény során bemutattuk a helyben készült dokumentumfilmet és a fotótábor anyagából készült kiállítást, illetve kerekasztalokon oszthatták meg egymással tapasztalataikat a filmek, a fotósok, a helyiek és a projekt vezetői. A két településen a filmbemutatókon és a kiállítás megnyitóján jelen voltak a helyi roma közösség tagjai is, akik kíváncsi tekintetekkel fürkészték a képeken és a filmvászonon saját magukat, rokonaikat, ismerőseiket. A projekt záró eseménye idén április 8-án, a Nemzetközi Romanapon volt Csíkszeredában, egy népes közönség körében. A Megyeháza Galériában Duduj Rozália és a Kedves Zenekar együttműködésével nyílt meg a csíkszentgyörgyi és az

Bálint Zsigmond felvétele

etédi fotótáborok anyagából válogatott kiállítás, az amfiteátrumban pedig levetítettük az *Angela* és a *Kőrispatak: péntek-vasárnap* című dokumentumfilmeket.

A projekt során több népszerűsítő anyagot is készítettünk: képeslapokat, 2016-os asztali naptárt és fényképalbumot a fotótáborok anyagából. Továbbá fontos megemlíteni, hogy a két filmes alkotást több nemzetközi dokumentumfilm-fesztiválra is beneveztük: TIFF Nemzetközi Filmfesztivál, Amszterdami Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál, Jihlavai Nemzetközi Dokumentumfilm Fesztivál, Mediawave és Astra Filmfesztivál. Azt már elmondhatjuk, hogy az *Angela* című alkotás elnyerte a Mediawave „Úton” online filmfesztivál közönségdíját a legjobb film kategóriában.

Sok tanulással járt a projekt, számos előre nem látott aminisztratív és egyéb probléma gördült a csapat elé, de ezeket sikerült megoldani. Megtapsztaltuk az együttműködés számos formáját, nagyon jó kapcsolatokat alakítottunk ki, érdekes emberekkel találkoztunk. Hargita Megye Tanácsa mindvégig támogatta a projektet, és az akadályok leküzdésében is partner volt. A legnagyobb tanulság mégis az, hogy a kultúra eszközeivel is lehet üzenni, hogy figyeljünk jobban a környezetünkben élő romákra, igyekezzünk megismerni közösségeiket, szokásaikat, mert csak így érthetjük meg őket. Reménykedünk abban, hogy akik megnézik a fotókat és a filmeket, meglátják azokban az embert, és apró, de biztos lépéseket tehetnek afelé, hogy kölcsönösen elfogadják egymást.

Szigeti Vajk István felvétele

Ábrám Noémi |

Fekete Pál művészete

É

letművész az, aki azt csinálja, amit szeret, és jól. Az csak bónusz, hogy más hasznára is dolgozik közben.

Fekete Pál egy tízgyermekes család nyolcadik gyermekeként született 1964. január 24-én Székelyvéckén. Általános iskolai tanulmányait szülőfalujában végezte, majd Erdőszentgyörgyön érettségizett. És tovább? – kérdezhetnénk. Hát, alaposan kijárta az élet iskoláját. Tizennyolc évesen ismertük meg, amikor a marosvásárhelyi állatkertben karbantartó, beszerző és mindenés lett. Otthonosan mozgott az állatok világában, csak úgy nyelette le a nagy tyúkot a halottnak tűnő óriáskígyóval. Már akkor szembetűnt, hogy ez az ember milyen csodálatos szimbiózisban él a természettel.

Az állatkertben, 2000. január 2-án vett életében először kezébe agyagot, amit formálni kezdett, majd valahogy nem tudta abbahagyni. Formás, népi hangulatú, emberi tulajdonságokat ki-domborító agyagszobrai felkeltették

több jó barát figyelmét. Nagy István színművész Hunyadi László szobrászhoz vezette, aki így kiáltott fel: „Ecsém, ezt kell csinálni!”. Agyagszobraiban a negatív emberi tulajdonságok is elfogadható formában jelennek meg, afféle természetes megbocsájtással. Mert lehet, hogy hatalmába kerítette a falusi bácsit az alkohol, de ott van mellette biztos támaszként főkötős felesége, akire mindig támaszkodhat. Színtiszta falusi világot idéznek a bajuszos, vastag szemöldökű, markáns férfarcok, még akkor is, ha negatív tulajdonságaikat, vagy éppen küszködésüket próbálja a művész bemutatni. Páros vagy csoportos szobrai, bár emberi gyarlóságokat közvetítenek, az összetartozás valós létét láttatják jóban-rosszban. Ha végignézzük szobrocskáit, szinte valamennyiben felfedezhetjük az alkotó vonásait, karikaturista megjelenítésben. Önábrázolások? Ez is benne lehet az agyagban...

Saját kiállítással mutatkozott be 2000-ben a Marosvásárhelyi Napokon, majd ezt megannyi követte: a Gyimesekben, Bécsben és Németországban is megcsodálták a munkáit. Nemsokára úgy döntött, hogy otthagyja a munkahelyet, és folytatja a szobrászkodást. Szabadnak született ember szabad döntése.

Majd tíz éve, 2006-ban újabb fordulat következett be az életében: magyarországi vendégek tették fel a kérdést Székelyvéckén sétálva, hogy „mi lesz ezzel a sok elhagyatott falusi házzal?” A kérdés már burkolt célzást is rejtegetett, hiszen addigra Pali a családi örökségből rámaradt házat csodával határos módon már rendbe tette – és aki látta, annak bizony megakadt rajta a szeme. Majd jöttek a pénzes és hagyománytisztelő magyarországiak, és 15 véckei házat újjáittattak fel Fekete Pál csapatával. Egy újabb tett, amelyet értékmentésnek neveznek. Ehhez a „hobbyhoz” sorolható a régiséggyűjtési szenvedélye is. Valami belülről jövő ösztön sugallta a művésznek, hogy a hagyományos házak köntöséhez hagyományos

Saját kiállítással mutatkozott be 2000-ben a Marosvásárhelyi Napokon, majd ezt megannyi követte: a Gyimesekben, Bécsben és Németországban is megcsodálták a munkáit.

Kapcsolat

Kenyérszelő (Fekete Pál kisplasztikái)

Fekete Pál

díszlet illik. Előkerültek a padlásról, a piacról, a régiséggel kereskedő cigányok kezéből a kihajtott bútordarabok, háztartási eszközök, falvédők, bibliák, kereszttek, és megannyi enyészetbe hajló dolog, amibe ismét életet lehelt a gyűjtő. A felújított házakban minden régiségnek megkerült a helye. Ami nagyon jellegzetesen véckei vagy székely volt, bekerült a Fekete Pál által alapított székelyvéckei falumúzeumba. A látogatóknak különösen figyelmébe ajánlom azt a szerelmes levelet, amelyet egy leányzó írt háborús időkben babájának. Csodálatba ejtő az érzelmek kifejezésének őszinte, esztétikus és keresetlen kifejezése. Kedves felismerés, hogy mindig bánatot gerjesztett, különösen női szívekben az a megmásíthatatlan tény, hogy a női és férfiúi elvárás a szerelemben nagyon különbözik...

Nevezhetjük közösségi szerepvállalásnak, vagy akár megpróbáltatásnak, hogy 2008-ban szülőfaluja polgármesterének választja a nagy hazatérőt. Próféta saját hazájában? Nehéz vállalkozás, de belevág. Elkezdődnek a véckei rendezvénysorozatok: borkóstolók, gyermektáborozás, hagyományörző és kézműves táborok, íjászatoktatás, stb. Olyan előadók látogatnak el a székelyvéckei művelődési házba, akik még Marosvásárhelyt is ritkán tisztelik meg zsúfolt programjaik miatt. Berecz András előadóművész például gyakran megneveztette a borkóstolón megjelent népes közönséget. Azért kell őt feltétlenül megemlítenünk, mert Fekete Pál jóval ismeretségük előtt született szobrai mintha előrevetítenék a Berecz András-i ízes népiességet, no meg az

előadó pödört bajuszát. Kiváló magyar borászok látogattak el a faluba, hogy a történelmi Magyarország legnépszerűbb borvidékeinek nedűit ismertessék – és ízleltessék – meg a helybéliekkel. A polgármesternek mindig volt gondja arra, hogy a jó pénzért elkelt borok bevételét nemes célra használja fel, amelyek a település továbbépítését szolgálják. A falu pedig azóta is épül és szépül. A helybéliek joggal lehetnek büszkéek a kilátóra, a bejárati székelykapura, a falumúzeumra, a kápolnára, a kálváriára vagy Petrás Mária állandó tárlatára a katolikus templomot körbevevő falon, amelyen kerámiában megörökített magyar szenteket láthatunk. Mind-mind kulturális örökségünkkel előlépett alkotások. Micsoda szerencse, hogy Fekete Pálnak van szeme a természet által nyújtott lehetőségek meglátására.

*Székelyvécke szelíden
melengető dombok
ölén fekszik. Jó lehet ezt
fentről befogni szemmel
és szívvel. Aki elé ez a
látvány tárul, érezheti,
hogy jó itt lenni, hogy
„szép a világ, gyönyörű a
világ, nincsen semmi hiba
benne”.*

Székelyvécke szelíden melengető dombok ölén fekszik. Jó lehet ezt fentről befogni szemmel és szívvel. Aki elé ez a látvány tárul, érezheti, hogy jó itt lenni, hogy „szép a világ, gyönyörű a világ, nincsen semmi hiba benne”. Ezért is épült fel a kilátó. A mélyen katolikus székelyvéckei ember a hirtelen magasodó domb oldalában már elképzeli a tizennégy stációs kálváriát. Megépiült. A régiséggyűjtő rájön, hogy a kikupáló Korondon csak úgy hajigálják ki a régi kivitelezésű faragott bejárati kapukat. Felvásárolja és felújíttatja őket, majd agyagdomborművel, nemzet- és hiterősítő idézetekkel gazdagítva megalkotja a keresztút tizennégy stációját. Külön adottság a kivitelezéshez szükséges pénz előteremtése is: személyeket, családokat, egyházi vagy önkormányzati közösségeket kér fel egy-egy stáció kiváltására. Akad elég adakozó a teljes ökumené jegyében. Aztán nem bír megnyugodni, karba tett kézzel

üldögelni, hiszen hogy néz ki, hogy a kálvária tetején csak egy akármilyen kilátó legyen? Oda kápolna illenék. Röpke egy év alatt a kilátó átköltözik a szomszédos dombra, helyébe pedig egy Fekete Pál által megálmodott kis kápolna kerül. A kápolnaavatón azon vitatkoztak a faluba először ellátogató magyarországi vendégek, hogy vajon hány száz éves lehet a kápolna – mit sem sejtették, hogy kitartó munkával sikerült csak befejezni és berendezni az avató napjára...

Még ha a faluközpont rendezése, vagy az utcák aszfaltozása nem is feltétlenül művészi alkotás, az úgyszólván ügyes gazda képét erősíti. Szívmelengető élmény a Székelyvécke bejáratánál álló óriási székely kapun át a faluba érkezni, melynek a tövében egy fapad van, így akár meg is pihenhet az arra járó vándor.

A székelyvéckeieknek két nagyon fontos identitása van: a székely és a római katolikus. A művész polgármesternek sikerült kirajzolnia, megformálnia és megmutatnia a nagyvilágnak ezt a két nagyon erős jellemzőjét a falubelieknek. Mindezen kulturális, önkormányzati megvalósítások mellett maga is nagycsaládos ember: négy gyermek édesapja. Családi kapcsolatait a közösségi életben is kamatoztatja – rengeteg erdélyi, anyaországi ismerős, barát számít Fekete Palira.

Szerencsés ember, többször mondta nekem, hogy nem kíván szebb evilági vagy túlvilági életet, mint amilyen neki Székelyvéckén van. Adja a Jóisten, hogy egészségben sok-sok esztendőig csodálhassa élete műveit, alkotásait!

Cseke Péter

Írók a két világháború közötti hírlapoknál

A két világháború közötti erdélyi magyar szellemi élet kiválósága, Spectator (azaz: Krenner Miklós), a hírlapirodalmat és a szépirodalmat tejttestvéreknek tekintette. Időnkénti számvetéseiben rendszeresen kitért a kettő viszonyának alakulására is. Kiemelten szólt például arról, hogy az 1919 után megszülető erdélyi irodalomnak a napisajtó volt a felnevelő dajkája, szálláscsinálója. A *Keleti Újság* emlékezetes irodalmi pályázatait, a *Napkelet* működését, az *Ellenzék* Áprily-, majd Kuncz Aladár-szerkesztette irodalmi mellékletét azért tartotta példaértékűnek, mert ezek a kezdeményezések elősegítették az erdélyi magyar irodalom önszerveződését: az Erdélyi Szépművés Céh megalakítását, majd a helikoni munkaközösség életre keltését, illetve az *Erdélyi Helikon* folyóirat elindítását.¹

Az időbeli párhuzam és a sajtótörténeti hagyományok kedvéért hadd említsem meg: Petelei István, aki a 19. század végének szellemi vezéregyénisége

A két világháború közötti erdélyi magyar szellemi élet kiválósága, Spectator (azaz: Krenner Miklós), a hírlapirodalmat és a szépirodalmat tejttestvéreknek tekintette.

volt Kolozsváron, jó nevű novellistaként került 1880-tól a *Kelethez* és a *Kolozsvári Közlönyhöz*, majd 1886-tól a *Kolozsvárhoz*. Valóságos „írógárdát” nevelt ki a fiatal újságírókból. Nem feledkeztek meg róla két világháború közti utódai sem. Az induló *Erdélyi Helikon* első számában Kovács Dezső követendő példaként elevenítette fel munkásságát: „Igazság, gondos stílus, a szép ösvényéről soha le nem tévedő biztos ízlés jellemezte minden írását, makulátlan magyarság. Ezeket a tulajdonságokat nevelte bele a fiúkba, akik környezetében éltek. Műszáj volt úgy írni, hogy tessenek Peteleinek.”² Egyébként ő indította el az írói pályán a fiatal Thury Zoltánt, ő hívta Kolozsvárra Bródy Sándort, Krúdy Gyulát fiaként emlegette.

Spectator két világháború közötti sajtóképéből megtudjuk, hogy az üzleti érdekek előtérbe kerülésével, a versenyhelyzet kialakulásával a szépirodalom és a hírlapirodalom közötti – kezdetben oly ígéretesnek mutatkozó – szimbiózis megbomlik. A nyereségorientált, nagy példányszámú napilapok – a *Brassói Lapok* kivételével – egyre inkább elhanyagolják „az irodalom becézését”. Ez pedig kettős veszteséggel járt: 1) amint az írók kiszorultak a napisajtóból, érezhetően csökkent a hírlapírás minőségi színvonala; annál is inkább, mivel attól kezdve a sajtót valósággal elárasztotta

az áhírlapírók hada (Spectator szerint egy hivatásos közíróra hat áhírlapíró esett akkoriban); 2) ugyanakkor a frissen születő irodalmi értékek nem jutottak el a szélesebb olvasói rétegekhez. Hogy mi vezetett a hírlapírás értékcsökkenéséhez? Higgadt elemzésében Spectator nem annyira a külső okokkal magyarázza a romlást, sokkal inkább a kisebbségi magyar társadalom betegségeivel. A gazdasági válság, a hatalom elnyomása azért hozhatta felszínre ezeket a bajokat – érvelt 1935-ben –, mert a társadalom önszempléletében és önszerveződésében nem igazodott eléggé a kisebbségi helyzet követelményrendszeréhez.³

Előadásomra készülve áttekintettem Monoki Istvánnak, a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár egykori igazgatójának *A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt (1919–1940)* című munkáját,⁴ és kiírtam azoknak az íróknak a nevét, akik több-kevesebb ideig napi- vagy hetilapok szerkesztőségeiben dolgoztak, szerkesztőségeket vezettek. Íme, a névsor: Áprily Lajos, Balázs Ferenc, Bárd Oszkár, Benedek Elek, Benedek Marcell, Berde Mária, Böződi György, Dsida Jenő, Gyallay Domokos, Jakab Géza, Kacsó Sándor, Kakassy Endre, Kádár Imre, Károly Sándor, Kiss Jenő, Kovács György, Kós Károly, Kubán Endre, Ligeti Ernő, Maksay Albert, Markovits Rodion, Molter Károly, Nagy Dániel, Nyirő József, Salamon László, Sipos Domokos, Szentimrei Jenő, Szombati Szabó István, Tabéry Géza, Walter Gyula.

A számba vett lapok a következők: *Aradi Friss Újság* – Franyó Zoltán, 1938; *Aradi Közlöny* – Károly Sándor, 1924; *Aurora*, Nagyvárad – Salamon László, 1922/1923; *Bohém Világ*, Temesvár – Kubán Endre, 1929; *Brassói Lapok* – Kacsó Sándor, Kakassy Endre, 1932; *Bukaresti Magyar Hírlap* – Krenner Miklós, 1926; *Cimbora* – Benedek Elek, 1922–1929; *Cultura* – Kristóf György, 1924; *Az Ellenőr*, Mvh. – Osvát Kálmán, 1924–1925; *Ellenzék* – Szentimrei Jenő, 1932; *Erdélyi Szemle* – S. Nagy László, 1919–1940; *Esti Lloyd* – Franyó Zoltán, 1924; *Figaro* – Nagy Dániel, 1919–1920; *Független Újság* – Ligeti Ernő, 1934–1940; *Gyerekújság* – Kubán Endre, 1928; *6 Órai Újság* – Franyó Zoltán, 1931–1940; *Hétfői Friss Újság* – Markovits Rodion, 1925; *Jóesztét!* – S. Nagy László, 1932; *Jóreggelt!* – S. Nagy László, 1932; *Kalauz* – Osvát Kálmán, 1922–1923; *Keleti Újság* – Nyirő József, 1939-től, bukaresti szerkesztő: Kakassy Endre, 1926–1928; *Kévekötés* – Balázs Ferenc, 1931; *Kolozsvári Friss Újság* – Walter Gyula, 1930-tól; *Magyar*

Nép – Gyallay Domokos, 1921-től; *Magyar Újság*, Arad – Nagy Dániel, 1924; *Mai Világ* – Kádár Imre, 1927–1928; *A Másik Út* – Salamon László, 1932; *Népújság* – Finta Zoltán, 1925; *5 (Öt) órai Újság* – Franyó Zoltán, 1931; *Székely Közélet* – Tompa László, 1919–1943; *Újság* – Szentimrei Jenő, Nyirő József, 1925–1927; *Vasárnap*, *Vasárnapi Újság* – Benedek Elek, Kós Károly, Szentimrei Jenő, 1921–1925; *Zord Idő* – Osvát Kálmán, Berde Mária, Molter Károly.

Az időszaki sajtótermékek viszonylag nagy számát Monoki azzal magyarázta, hogy olcsóságuknál fogva a hírlapok jobban megfeleltek a romániai magyarság leromlott gazdasági viszonyainak. „Ezt a körülményt használta ki az írói gárda is – írja a történelmi háttéréről is tudósító szakbibliográfus –, nekiesve a lapgyártásnak, sokszor meggyőződésből, de bizony elégszer a sovány megélhetés lehetőségétől is sarkalva. De bármily nagy is volt a magyar közönség érdeklődése és reautaltsága, a túlságosan nagyszámú lapot fenntartani nem tudta, s ha még hozzáveszük a politikai nehézségeket, párt- és egyesületi egyenetlenségeket stb., nem csoda, ha közülük számosan tisztavirág-életűek voltak.”⁵

Feltűnhetett, hogy az írói minőségű közírást művelő Tamási Áron neve eddig még nem hangzott el. Igaz, nem volt szerkesztőségi alkalmazott, mint *Tizenegyekbeli* társa, Kacsó Sándor, vagy közös barátjuk és harcostársuk, Szentimrei Jenő. De a *Brassói Lapok*ban fenntartott rovata, a *Tiszta beszéd*, az *Ellenzék* 1939 októbere és 1940 közötti melléklete, a *Vasárnapi Szó* mind történeti, mind irodalomtörténeti szempontból megkerülhetetlen teljesítmény. A Bernáth László által gondozott és Dávid Gyula mikrofilológiai jegyzeteivel ellátott 1981-es Kriterion-kötetet, a *Tiszta beszédet* annak idején Kacsó Sándor véleményezte. Ebből idézem: „Egy nagyon nagy író revellálnak így együtt ezek az írások. Egy nagyon nagy embert, akit a népéhez való hűség, az emberiséghez való kötődés erkölcsi parancsának mély megbecsülése, a természetes emberi érzésekből fakadó igazság történelmi erejének felismerése olyan bölcsességgel ruházott fel, hogy példaképe lehetett népének. Ebből a szempontból Tamási Áron talán kivételes és egyedüli jelenség az európai irodalomban.” (Lásd: *I. m.* 395–396.)

A Kriterion által vágott csapást 1982-ben a Szépirodalmi Könyvkiadó szélesítette a kétkötetes *Jégtörő gondolatokkal*, majd 2000-ben a Palatinus a *Gondolat*

Balázs Ferenc

és *árvasággal*, illetve 2001-ben a *Szellemi őrséggel*. A Nagy Pál gondozásában megjelent vállalkozás a Tamási-publicisztika eddigi legteljesebb gyűjteményének tekinthető, bár nyilván ez sem hiánytalan.

Sipos Lajos, az író monográfusa tíz évvel ezelőtt a *Vasárnapi Szót* párhuzamba állította Szabó Zoltánnak a *Magyar Nemzet* hasábjain 1939 júliusától egy éven át szerkesztett *Szellemi Honvédelmével*. Mindkettőben a jövőndő lehetőségeinek mérlegelése lett a vezérszólam – írta –, „a nemzeti létezés és az önmeghatározásra tett kísérlet vált központi gondolattá”. (109.) Szellemi őrség dolgában nagy örökséget jussoltunk tehát a negyven éve elhunyt Tamási Árontól.

Kós Károly ránk ruházott hagyatéka is felbecsülhetetlen értékű. A Pallas-Akadémiánál megjelent impozáns publicisztikakötete⁶ bizonyítja, hogy Kós Károly a kisebbségi önszerveződés elősegítésére lépett az 1921 őszén megindult *Vasárnap* vezérpublicistáinak a sorába. A lap első számába írt bevezetője alighanem közírói ars poeticának is tekinthető. Irányt mutat, rávilágít a közéleti cselekvés módozataira. Ekképpen: „Nemesítő, felvilágosító, erősítő, igazságért bátran harcoló munka ez a mi munkánk, amit nem befolyásol semmi, csak a tiszta meggyőződés. Nem korlátoz semmi, csak az igaz lelkiismeret. Nem buzdít semmi, csak az a hit, hogy a ránk szakadt hivatás kötelességének ébredtünk a tudatára.” (*Jószívű jó ember, kapumon bejöhetsz*) Gyakorta hivatkozik az összefogás szükségességére: „Meg kell ismernünk egymást újra, Erdély kiszakadt, elárvult, dolgozó magyarsága. Szólítsuk

Dsida Jenő

meg egymást mi, akiket a sorsítélet a világ nagy perében ez alkalommal elmarasztalt.” (*Tanulságok*) Arra buzdít, hogy szervezeten lépünk fel jogaink kiharcolása, védelme érdekében: „Össze kell fognunk, a népben rejlő minden erőt tömörítenünk, különben elpusztulunk egyen-egyen, mint emberek és összességünkben, mint nemzet. [...] A magyar népnek ki kell verekednie, és el kell fogadni az új államéletben azt a helyet, amelyhez joga van, s amelynek kiharcolása nélkül pusztulás fenyegeti.” (*Népmozgalmak Erdélyben*) A *Kiáltó* szó hangja ott rezonál a *Vasárnap* hasábjain is: „elég volt már a hallgatásból, elég a semmittevésből, elég a néma várakozásból, elég a sírásból és panaszkodásból, elég az álmodozásból és a sültgalamb-várásból.” (*Zászlót bontott Kolozsvár*) És mert továbbra is letargiát tapasztal, így inti kortársait: „nemcsak jogunk, de kötelességünk is az, hogy magunk határozzunk sorsunk, jövődönk felől, és a magunk akarata legyen az egyetlen akarata, az egyetlen vezetője, az egyetlen parancsolója Erdély dolgozó magyar népének.” (*Vigyázzunk, magyar testvérek!*)

Benedek Elek, Kós Károly, Szentimrei Jenő korabeli közírói szerepét Szabó Zsolt tisztázta a *Vasárnap* és a *Vasárnapi Újság* antológiájának bevezető tanulmányában,⁷ mintegy Balogh Edgár úttörését folytatva, aki 1957-ben Benedek Elek, 1968-ban Szentimrei Jenő publicisztikai írásaiból adott ki egy-egy válogatást. Doktori értekezésében Szabó Zsolt is foglalkozott a közíró és intézményszervező Szentimrei

munkásságával, tőle várható a Szentimrei-publicisztika teljességre törekvő feltárása is.

5. Önéletrajzi visszaemlékezéseinek harmadik kötetében írja Kacsó Sándor: „Minden kéziratot egyedül én olvastam, s nem is csak azért, mert én voltam a felelős szerkesztő, hanem azért, mert én adtam nyomdába a kéziratokat.”⁸ Az „iszapkönyvekből” napi érzéketlenséggel bontakozik ki a harcos közíró, aki számtalan közügyi csatát nyert, és ugyannyit veszített. Jancsó Béla levelezésének sorra megjelenő kötetei sok tekintetben árnyalják ezt a képet.

„A lapban mindent kipakoltam, most már kulisszatitkok sincsenek – írta Kacsó 1934. március 5-én Jancsónak. – Erre a viharra nem számítottam, kissé készületlenül ért, de nem elgyávultan. Most alulmaradni nem szabad, ha bele is pusztulunk. Ahol lehet és ahogy lehet, meg kell nyilatkozni. [...]”

Az öregek nehéz ágyúik, de talán a fiatalok még nem egészen begyepesedtek. Engem egyébként ne féltsetek. A szerkesztőség mint egy ember áll mögöttem, s a kiadó szintén. Itt veszély nem fenyeget. Az, hogy az igazság mellettünk van, nagyon világosan látszik, tehát a győzelem nem nehéz, s talán olyan értékű lesz, hogy egy évtizedre megteremtheti a tiszta és becsületes munka lehetőségét.”

A vihar, amire a levél utal, egy teremhasználati vitából robbant ki. A Katolikus Státus világi elnöke azzal a feltétellel engedélyezte volna a katolikus gimnázium dísztermét a *Tizenegyek* tizenegyedik évfordulójára tervezett rendezvény számára, ha előzetesen Kacsó Sándor, Tamási Áron és László Dezső bemutatják felolvasásra szánt szövegeket. Mind Tamási, mind Kacsó a nyilvánosság előtt fejtette ki felháborodását. Az irodalmi estet végül az unitárius kollégium dísztermében tartották meg. A rendezvény részvevőit *Spectator* köszöntötte az *Ellenzékben* megjelent szokásos vezércikkében. Szentimrei Jenő pedig *Így szólt az idő általuk* címen számolt be az estélyről, ugyancsak az *Ellenzékben*. Azt emelte ki, hogy a *Tizenegyek* 1934 elején – világmegváltás helyett – a kisebbségi társadalom demokratikus átszervezésének gyakorlati programjával lépett fel.

„A tiszta és becsületes munka lehetőségei” azonban egyre inkább beszűkültek. „A kisebbségi életünkben mindenütt új szentszövetségi óra jön, azaz már el is kezdődött – olvashatta Kacsó az 1937. március 26-án kelt Jancsó-levéliben. – Sokban mi vagyunk ezért a bűnösök, nem tudtunk úgy összetartani,

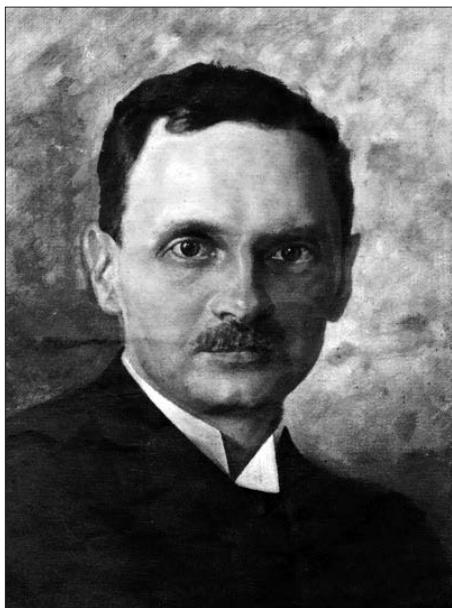
együtt dolgozni, ahogy lehetett, s ahogy kellett volna, és így grófok, gentryk, összes sötét alakok mindenre ráülhettek. Ebből tanulnunk kell, még nem egészen késő. Több céltudatosság, összetartás, egymás iránti bizalom és teljes szolidaritás [kellene].” A Szent Szövetségre történő utalás Kacsó szerint figyelmeztetés akart lenni: lehetőleg ne bosszantsák a „hatalmasokat”, nehogy azok időnek előtte elgáncsolják törekvéseiket.

Felelős szerkesztőként Kacsó nem csak a Vásárhelyi Találkozó előkészítése idején került nehéz döntési helyzetbe, amikor két *Tizenegyek*-beli társa, Jancsó Béla és Tamási Áron álláspontja között kellett egyensúlyoznia. Az újabb előkerült dokumentumok alapján ez a kérdés a VT 80. évfordulóján minden bizonnyal új megvilágítást nyer. Most inkább Kacsó 1939-es érvelésére figyeljünk: mekkora erőfeszítésbe került 1939 áprilisában, hogy a Szabó Dezső kapcsán összekülönböző Szentimreit és Jancsó Bélát továbbra is megtartsa a *Brassói Lapok* szellemi örhélyén:

„Nem értettem mindenben egyet a Jenő cikkével, de éppen így nem értek egyet mindenben a Te értékeléssel sem. Hisztérikus és megalomániás embernek tartom Szabó Dezsőt, ami természetesen nem jelenti azt, hogy értékeit nem ismerem el, imádatától azonban távol vagyok.

A lényeg ez: amiként Szentimrei megmondhatta a véleményét Szabó Dezsőről, úgy a Te véleményednek is szívesen helyet adok. Védd meg, és mutasd helyes szempontból be őt, de ne azzal a módszerrel, hogy közben Jenőt ledorongolod, megsérted, felelőtlennek állítod be, szinte a vádlottak padjára utalod. [...] Arra nincs szükség, hogy meglazuljon vagy éppen megszakadjon a barátság köztéd és Jenő között – márpedig e cikk ezt eredményezné; s arra sincs, hogy ugyanígy járjak én is Jenővel, mert ugyebár mégiscsak munkatárs ő, s nem is a legkisebb ebben a nemből Erdélyben. [...] Bízom benne, hogy megérted szempontjaimat...”

6. Az újságíró és szerkesztő Dsida Jenő 1930 és 1935 között egyidejűleg három lapnak dolgozott: belső munkatársa volt a *Pásztortűznek* és a *Keleti Újság*-nak, kolozsvári tudósítója és riportere a nagyváradi *Erdélyi Lapoknak*. Megélhetési kényszerből és hivatástudatból tette mindezt, méghozzá súlyos betegen, vele született szívbetegséggel küszködve. Aki most veszi kézbe, vagy olvassa újra Marosi Ildikó körültekintő és gazdag háttéranyaggal kísért válogatását,⁹

Reményik Sándor

a *Séta egy csodálatos szigeten* című Kriterion-kiadványt, annak nem marad kétsége afelől, hogy Dsida Jenő a kulturált újságírás és az ízléses lapszerkesztés igény szintjét hagyományozta ránk. Pontosabban: ezt is. Ezek az írásokon ma sem érződik az újságírói rutin. Nyelvezetük épp olyan áttetszően pontos és érzékletes, akár csak a költészeté. Bármiről ír, a provincializmus távlatlanságát igyekszik meghaladni. A szépírók közül talán csak Kosztolányi tudta úgy szeretni – és művelni! – az újságírói műfajokat, mint Dsida. Szenvedélyes vallomásának gondolatritmusa sodró erejű, szellemfrissítő, a felismert műfaji törvényszerűségeket időtlenítő:

„Szeretem a vezércikk ünnepélyes, uszályos komolyságát vagy szerényen oktató száraz rövidegét, a riportok gyors és könnyed ötletességét, melyet nem a lassú elmélyedés, hanem a pillanat lobbanása szül, mint társaságban elvetett mondatot. Szeretem a lüktetésnek azt a lázas iramát, mely nem enged elbágyadást, kalandozó ábrándozást, hanem parancsolva sürgeti elő a friss mondatok megszakítás nélkül való láncolatát. [...] Még jóformán ki sem alakul a gondolat, s már folyik a diktálás, a mondatok logikájával és törvényeivel való viaskodás, másodpercek mérlegelésének parányi porandján folyik le az alig észrevehetően, a szavak folyamatos áradása közben kristályosodik ki a mondanivaló teljessége, s az írás kényszere erőlteti rá a kemény logikát a meg nem pihenő agyra.” Még párszor ismétlődnek a „Szeretem”-mel kezdődő gondolatfutamok, hogy aztán ez legyen a lezárás: „És legjobban

szeretem, amikor elernyed idegekkel, kezemben a friss, nyomdafesték-illatú lappal megyek hazafelé az alvó városra át, a pislogó csillagok alatt. Csak költők, jövőmondók és újságírók érthetik meg, hogy mit jelent ez az érzés: ti alusztok, de én ébren vagyok, és tudom, amit még senki sem tud...”¹⁰

Első alkalommal mindössze tíz hónapig tudta elviselni a rá váró megpróbáltatásokat – 1927 decemberétől 1928 októberéig.¹¹ Amikor is orvosi tanácsra egyéves fizetés nélküli szabadságot vett ki. (*Házitanítói megbízatást vállalt – 1928. október 1. és 1929. július 31. között – Abafáján báró Huszár László földbirtokos családjánál.*) Döntését legalább három tényező indokolta: 1) Az idegencsóló szerkesztői munkába hamar belefáradt. 2) Joghallgató volt, szeretett volna készülni a szigorlatokra. 3) A lapnál szellemi közegellenállásba ütközött.

Mindez kiderül a Kacsó Sándornak 1929. január 15-én Abafájáról írt leveléből is: „Egy éven át szerkesztettem a *Pásztortűzet*, az ott dúló bal- és jobboldali harcok azonban valósággal két malomkö közé szorítottak. Rettenetesen sokat verekedtem, s mert sajnos túlságosan szenzibilis vagyok, valósággal a hányásig undorodva menekültem onnan.”¹²

Dsida szerkesztőként is a „tisztá európai szellem” erdélyi otthonteremtőjének bizonyult. Már az sem volt mind egy, hogy kiktől kért – kapott vagy nem kapott – kéziratot, fotót, grafikát, reprodukciót. Aztán nem csupán a lapközlemények, illetve a folyóirat munkatársaival folytatott levelezések lehetnek irányadóak. Ki hitte volna például, hogy gyöngyszemekre bukkanhatunk egy olyan műfajban is, amelyet a műfajismereti tankönyvek „járulékosként” tartanak számon, a szerkesztői üzenetekben.

Miután a feltárt anyagot rendszereztem, négy kategóriát fedeztem fel ezekben:

a) Az ideológiai-politikai programok és művészeti szempontok összeférhetetlensége

„A *Pásztortűz* nem pártirodalmi közlöny – olvasható a lap 1931-es évfolyamában –, nincs sem jobb-, sem baloldali »orientációja«. Egyetlen célja az erdélyi magyarság szolgálata, a legjobbakkal, amit szellemi téren nyújthat.” Egy másik lapszámban pedig ez kelti fel a figyelmünket: „Beküldött novelláiban több a propaganda, mint a művészet. Ha nem is állunk a l’art pour l’art elvének alapján, s nem is zárkózunk el teljesen attól, hogy a hasábjainkon megjelenő

szépirodalmi alkotások bizonyos eszmék szolgálatában álljanak, arra a leggondosabban igyekszünk ügyelni, hogy az ilyen írások is bizonyos művészi színvonalat érjenek el. Az ön munkájában propagált eszmék azonban annyira távol állnak gondolkodásunktól, hogy még a legművészebb feltalálásban sem szeretnők azokat olvasóink asztalára tenni.”¹³ Az idézett sorok egybecsengenek azzal, amit a kisebbségi közéletet diagnosztizáló költő a lap *Üzenem* rovatában tétélesen is kifejt: „Kis erdélyi életünkben régóta szembetűnő az igazgatók egyre rikítóbb burjánzása, akik fenn hirdetik, hogy csak akkor irodalom az irodalom, ha programot ad, politikai és gazdasági programot, ha a mindennapi életbe nyúlva valamilyen tábor pártján veri a vasat, valamely igazság érdekében agitál. S ez a tábor, ez az igazság kizáróan az ő táboruk és az ő igazságuk: azon kívül nem képzelhető el sem fű, sem fa, sem ég, sem föld, sem élet, sem irodalom. Az övék az egyedül üdvözítő vallás, és kívülé senki sem nyerheti el a halhatatlanság koronáját. Minden kívülálló – ha író, kétszeresen – maradi, »polgári«, tehetségtelen, áru-ló, korcs és ostoba.”¹⁴

„A *Pásztortűz* nem pártirodalmi közlöny – olvasható a lap 1931-es évfolyamában –, nincs sem jobb-, sem baloldali »orientációja«. Egyetlen célja az erdélyi magyarság szolgálata, a legjobbakkal, amit szellemi téren nyújthat.”

b) Irodalmi-művészeti tehetséggon-dozás

Dsidára vallanak az ilyen „diszk-rét” szerkesztőségi válaszok is: „költői tehetsége ez idő szerint még csak lappang”. Hogy a mindenkor dilet-tánsok „agresszivitásának”, „arroganciájának” a leszerelésében mekkora gyakorlata tett szert, arra briliáns példa lehet a következő – tapintatos, ám de telibe találó – üzenet: „Újabb verseivel sincs szerencséje. Nagyon szeretnők elmagyarázni Önnek, hogy az »alkotás« nem okvetlen kelléke az életnek. Az a lelkesedés, amellyel Ön Baudelaire költészetéről ír, azt bizonyítja, hogy nagy

Krenner Miklós és Marton Lili

tehetsége van a műélvezetre, s az már intelligenciáról tesz tanúbizonyságot. Higgye el, hogy csak igazán nagy és kivételes tehetségeknek volna szabad töltenet fogniuk: igazi műélvezőkre, akik sokakat olvasnak, mély esztétikai érzékkel válogatják meg olvasnivalóikat, és gyönyörködnek bennük, sokkal nagyobb szükség van, mint tehetségtelen próbálkozásokra. Az Ön írása pedig nem vall írástehetségre.”¹⁵

Jegyzetek

- 1 Vö.: Cseke Péter: *Spectator kisebbségi sajtóképe*. In: Cs. P.: *Metaforától az élet felé*. Kisebbségi értelmiség – kisebbségi nyilvánosság. Kriterion Könyvkiadó, Buk. – Kolozsvár, 1997. 58–65.
- 2 Kovács Dezső: *Petelei Istvánról*. Erdélyi Helikon, 1928. 5. 339–340.
- 3 Cseke Péter: *I. m. I. h.*
- 4 Monoki István: *A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt (1919–1940)*. Országos Széchényi Könyvtár kiadása, Bp., 1941.
- 5 Monoki VI.
- 6 Kós Károly *publicisztikája*. Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta: Sas Péter. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2014.

c) Műfordítási tanácsok

„Japán versfordításai igen érdekesek, ámbár nyomába sem léphetnek például a Kosztolányi Dezső finom, üde, csipke-aprólékosságú japán fordításainak. [...] Milyen nyelvből fordította a küldött kis verseket, mert a japán nyelv ismeretét nem egykönnyen tételezzük fel olyan fiatal hazánkfiától, mint Ön. Ha közlünk a versekből, szeretnők azok pontos forrását megjelölni.”¹⁶ „A műfordítás tökéletességének próbája az, hogy eredeti versként tűnjék fel az átültetett. [...] Önnek alaposabban kell tanulmányoznia modern magyar költőink nyelvét, verselését és rímelését, különösen azokat, akik egyúttal legkiválóbb műfordítóink is. Ilyenek pl. Babits Mihály, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc stb.”

d) „Öntisztító” nyelvvédelem, kifogástalan önkifejezési elegancia

E tekintetben is Kosztolányi volt számára a mérce. A *Keleti Újságban* 1936 húsvétján maga is nyelvművelő mozgalmat indított, a minden második vasárnapon megjelenő *Anyanyelvünkért* rovatral egy időben létrehozta az újság nyelvművelő bizottságát. A nyelvművelés ügyét nem csak e rovat szerkesztésével, nyelvművelő cikkek írásával szolgálta; gondja volt arra is, hogy az olvasók kezébe nyelvhelyességi szempontból is hibátlan lap kerüljön. Egyébként már *Pásztortűz*beli üzeneteiben is hangot adott nyelvvelő igényességének. „A nyelvhelyesség kérdésében – fejtette ki 1931-ben – minden logikára, esztétikára, történeti és népnyelvre vagy éppen célszerűségekre való hivatkozásnál mérhetetlenül többit jelent egy kis *ízlés* és – *szeretet*. Mennyire ügyelünk arra, hogy gyermekeink kifogástalanul öltözködjének [...], de az eszünkbe sem

jut, hogy nyelvünk tisztaságára, kifogástalan magyar eleganciájára ügyeljünk.”¹⁷

Az *Erdélyi Fialok* hasábjain megjelent utolsó írásában is anyanyelvünk védelméről értekezik 1937 elején. Aból az alkalomból, hogy Kacsó Sándor szerkesztésében Brassóban napvilágot láttak Kosztolányi nyelvvédő írásai a Hasznos Könyvtár sorozatban. „Ennek a könyvnek ott kellene lennie minden magyarul író és beszélő ember asztalán.” Írását egy Kosztolányi-idézettel fejezi be: „Minden nyelv a természet, az emberi lélek csodálatos műve. Valamennyit egyformán becsüljük. Nem hirdetjük, hogy a miénk a legszebb és legkülönb. [...] Egyszerűen csak azt mondjuk róla, hogy ő az egyetlen, hogy ő a mi édesanyánk, és ezért szeretjük őt.”

Amit Dsida hozzáfűz ehhez, az így hangzik:

„Bár mindnyájan úgy szeretnők magyar nyelvünket, mint ahogyan édesanyánkat szeretjük.

Szeressük, amíg él.

Fájdalmas dolog holtat szeretni.”¹⁸

A mindig érzékletesen fogalmazó Ruffy Péter – aki a harmincas évek első felében az *Erdélyi Lapoknál* dolgozott, és akit ámulatba ejtett Dsida csiszolt nyelve, stílusművészete, gondolatgazdagsága, verseinek virtuozitása – nekrológiájában azt írta, hogy a helikonista író „tíz éven át szerkesztette a *Pásztortűzet*”. Ez tényszerűen nyilván nem állja meg a helyét, csak abban az értelemben, ami 1937. május 17-én – a költő születésnapján – a *Keleti Újság* szerkesztőségében elhangzott: „Már nem élek sokáig... Időm lejárt. Elmegyek, mert hatvan évet éltem harminc év alatt.”¹⁹

- 7 Szabó Zsolt: *A kolozsvári Vasárnap és Vasárnapi Újság (1921–1925)*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2006. 550–42.
- 8 Kacsó Sándor: *Nehéz szagú iszap fölött*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1993. 76–77.
- 9 Dsida Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*. Cikkek, riportok, novellák és levelek. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta: Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. Második kiadás, 2015.
- 10 Dsida Jenő: *Az „egy nap” munkája*. *Keleti Újság*, 1935. 164. Ua. in: *Séta egy csodálatos szigeten*. 212–213.
- 11 A *Pásztortűz* 1927. december 4-én értesíti olvasóit, hogy a folyóirat technikai szerkesztését Dsida Jenő vette át.

- 12 Dsida Jenő levele Kacsó Sándornak. In: *Tükör előtt*. In *memoriam Dsida Jenő*. Szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó, Bp., 1998. 27.
- 13 xxx: *Szerkesztői üzenetek*. *Pásztortűz*, 1931. 21. 496.
- 14 Dsida Jenő: *Üzenem a hangosoknak*. *Pásztortűz*, 1931. 2. 40.
- 15 xxx: *Szerkesztői üzenetek*. *Pásztortűz*, 1931. 3. 72.
- 16 xxx: *Szerkesztői üzenetek*. *Pásztortűz*, 1931. 19. 456.
- 17 xxx: *Szerkesztői üzenetek*. *Pásztortűz*, 1931. 8. 156.
- 18 Dsida Jenő: *Anyanyelvünk védelme*. *Erdélyi Fialok*, 1937. I. 3–4.
- 19 Ruffy Péter: *Dsida Jenő*. In: R. P.: *Világaim*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979. 292–295.

Gróf uzoni Béldi Pál, a főgenerális és a családapa

Jelen írás célja az, hogy röviden összefoglalja Béldi Pál életének főbb eseményeit, valamint hogy elénk tárja kapcsolatát a családjával és rokonságával.

Uzoni Béldi Pál

Régen élt magyar katonáemberekről, politikusokról, történelmi személyiségekről általában csak a történelmi tényeket, évszámokat és a tevékenységükhöz kapcsolódó eseményeket szokták megörökíteni – így volt ez régen, és ez napjainkban sem változott. Magánéletükről nem volt szokás írni, legföljebb néhány száraz adatot: szüleiket, testvéreiket, gyermekeiket, vallási hovatartozásukat, születésük és elhalálozásuk évszámát. Mindezeket csupán felsorolásszerűen vagy zárójelben említették meg a leírásokban, illetve a lexikonokban. Pedig az olvasó – aki többet szeretne megtudni róluk – szívesen megismerné a mindennapi életüket, a gondolkodásmódjukat vagy az érzelmi világukat. Így van ez Béldi Pál (1621–1679?) esetében is.

Jelen írás célja az, hogy röviden összefoglalja Béldi Pál életének főbb eseményeit, valamint hogy elénk tárja kapcsolatát a családjával és rokonságával. Képet alkothatunk arról is, hogy miképp gazdálkodott, hol voltak a birtokai, kik voltak a barátai, és kik segítettek, amikor veszélybe került. De azt is megtudhatjuk, hogy milyen intézményeket támogatott, hogyan gondolkodott az őt és családját kiszolgáló egyszerű jobbágyokról, a hitét támogató egyházi személyekről vagy az adósairól. Ezek érdekes módon épp a végrendeletéből derülnek ki, amelyet Török István közölt a Magyar Történelmi Társaságban 1899-ben.

Először is tekintsük át Béldi Pál származását, őseit és életét röviden. A Béldi család Erdély egyik ősi székely családjává. Családnevét Bæld településről (Marosbél), nemesi előnevüket pedig a Feketeügy folyó partján fekvő Uzon községről kapták. (A faluban a Mikés-kastély 1755 körül épült, ennek elődje volt a Béldi-udvarház, amelyet már 1544-ben említenek a források.) Első följegyzett ősük Benedek volt (1383), akinek fiai közül Albert és Péter is Hunyadi János

seregében harcolt. A leszármazottaik közé tartozik a címben szereplő Pál, aki három évszázaddal később (1621–1679?) élt. Édesanyja Bánffy Mária (egyesek szerint Kata), édesapja pedig Béldi Kelemen, Háromszék főkapitánya volt. Nagy Iván genealógiája egyetlen testvérét említi, Jánost (1649), akinek a felesége Barkóczy Anna volt. Megjegyezzük, hogy Pál, aki nagyon részletes végrendeletet írt – még a jobbágyairól, szakácsáról is megemlékezik –, egy szóval sem említi a fiútestvérét, annak nejét, Barkóczy Annát, vagy azok leszármazottait. (Jánosról azt írják a történészek, hogy Háromszék vicekapitánya volt, és korán elhunyt.) Ugyanígy kimaradt a végakarattól állítólagos lánytestvére is, Keresztesi Ferencné, azaz Béldi Kata. Viszont ír két lánytestvéréről: az egyikük Anna („Kálnoki urasszony néném”), akinek férje Kálnoki István, Miklósvárszék alkirálybírája és egyben a székelyek kapitánya volt; másikuk pedig Judit, akinek férje, Dániel Ferenc, Udvarhelyszék főkirálybírája volt. (Megjegyezzük, hogy a családfákon az összeállítók egyetlen lányt sem tüntetnek föl a két fiútestvér mellett.) Pálnak egyetlen felesége volt, Vitéz Zsuzsanna, akinek a neve hiányzik a Nagy Iván-féle családfáról a család bemutatásánál a 225. lapon. (Bizonytalan források szerint Vitéz Zsuzsanna 1630 tájékán született, és 1686 körül hunyt el. Férje isztambuli fogsága idején boszorkánysággal vádolták meg, ezért a szamosújvári börtönbe vetették a gyermekeivel együtt. Az 1680-as évek közepén gyermekei onnan kiszabadultak, ő viszont a börtönben halt meg.)

Három gyermekükről tudunk, a családról szóló leírások szerint állítólag 1657 előtt születtek, mindannyian szerepelnek a végrendeletben. (Az évszámnak ellentmond az, amit az apa ír alább Dávid fiáról.) A legidősebb Zsuzsanna („Zsuska”) lányuk lehetett, akiről így ír:

„édes leányom Vesselini Pálné, ki már Isten áldásából szárnyaidra keltél”. Tehát a férje nem más, mint Wesselényi Pál volt, aki a később kurucoknak nevezett bujdosók legtehetségesebb hadvezére volt addig, míg Thököly színre nem lépett. Intelmét így fogalmazza meg leányának: „ezután is édes anyádnak lehess vigasztalására és az ki téged Isten áldásából fölnevelt, annak özvegy árva állapotjában légy gyámolól. Az uradat megbecsüljed, gyermekidet isteni félelemben neveljed: az öcséidnek légy jó atyafia.” Az idősebbik fiát Kelemennek keresztelték – a név gyakori volt a családjukban –, akinek első felesége Henter Krisztina, a második pedig Keresztúri Krisztina volt. A testamentum elkészültekor még nőtlen, az írásában így szólítja meg fiát: „Édes fiam Kelemen, mivel az Istennek úgy tetszett téged idővel többel áldott meg, mint sem az öcsédet és Istennek hála tudományod is van hozzája” – mindebből tudjuk, hogy ő volt az idősebbik fia. A harmadik gyermek Dávid, aki fiatalon elhunyt, halálozásának idejét és okát nem ismerjük. Jóval fiatalabb lehetett testvéreinél, ha ekképp nyilatkozik róla: „Neveletlen édes fiam Dávid, ki felől olyan reménységben valék, te lennél az én vénségemnek istápjá”.

Mindezek után tekintsük át (III.) Béli Pál életének legfontosabb állomásait. Mindenekelőtt egy nagyon fontos tény kell megemlítenünk: a végrendelet töredék. Tartalmából ítélve kevés rész hiányozhat a végéről, sajnos ezért nincs záradéka, s nem tudjuk, hogy mikor és hol jegyezte le Béli Pál ezt a saját kezű okiratot. Különböző tisztségeket viselt, volt főasztalnok (1653), Háromszék főkirálybírája (1655), a székelyek főgenerálisa, Belső-Szolnok (1660–1670 k.), majd Zaránd megye (1678) főispánja. A főkirálybíró a székely székek élén álló legfőbb tisztviselő volt abban a korban. Apafi Mihály fejedelem legbizalmasabb tanácsosa, Erdély egyik legnevezetesebb férjje volt. Mint lovassági parancsnok részt vett a lengyelországi hadjáratban, ahol 1657-ben tatár fogságba esett. Négyévi rabságából a felesége váltotta ki 24 000 ezüst tallérért, aminek egy részét másoktól kellett kérniük, s egy részével sokáig adósak maradtak. Később a Bánffy Dénes és Teleki Mihály közti ellentét miatt megromlott a kapcsolata a fejedelemmel. Ellenségei megvádolták, hogy a fejedelem trónjára és életére tör. Ekkor került másodszer fogságba, Apafi egy évre börtönbe záratta (1676–1677), egyes életrajzírói szerint (Deák Farkas, 1887) Fogaras várába. Miután onnan kiszabadult, fegyveres

támadást szervezett Teleki ellen, mivel azonban nem járt sikerrel, kénytelen volt 1678-ban Törökországba menekülni. Abban minden ismertetés megegyezik, hogy a szultán Apafi kérésére fogatta el, majd börtönözte be az isztambuli Héttoronyba. A Jedikula tornyai közül mára csupán egy maradt meg, a Vértorony, itt tartották fogva az államfogyókat, illetve az előkelő származású hadifogyókat is. Ide zárták be Béli Pált is egészen haláláig, amelynek pontos dátumát nem ismerjük – egyes források 1679-et, mások 1681-et említenek. A toronyban raboskodó legismertebb magyar foglyok közé tartozott Szilágyi Mihály – Hunyadi Mátyás nagybátyja –, Majláth István, Török Bálint, Bornemissza Gergely és gróf Esterházy Antal császári főstrázsamester is.

A történelem úgy emlékezik I. Apafi Mihályra, mint egy ingatag, határozatlan, gyengekezű uralkodóra. Helyette a hatalmat a felesége, Bornemissza Anna és Teleki Mihály kancellár gyakorolta. Mindebből következik, hogy eredetileg nem is Apafi közvetlen kérése lehetett Béli Jedikulába zárása, hanem a Teleki Mihályé – úgy fest, az ellenség volt a terv kiötlője.

Amint korábban említettem, az átírásban megjelent, csonka, befejezetlenül ránk maradt végrendelet írásának pontos helyét és időpontját nem ismerjük, mivel az nem maradt ránk. Csupán feltételezni tudjuk, hogy a börtönben íródhatott 1676 körül, vagy közvetlenül azután, hogy török földre menekült. Ugyanis olyan adatokat tartalmaz, amelyek nagyon frissek voltak akkor Béli Pál emlékezetében. Csupán néhányat említenék ezek közül: a tavaszi vetések irányítása, adósság visszafizetése, pontos összegek, fiatal állatok nevelése, azok elajándékozása jótévedőinek és szolgálóinak, a pásztorok számadása stb. Az évszámot az is bizonyítja, amit Dávid fiáról írt.

Külön ki kell emelnünk Béli Pál végrendeletének nyelvezetét: a 17. századi magyar nyelv szabatos, pontos, sőt, néha költői használatát. Ezekből többet is olvashatunk az itteni idézetekben. I. Rákóczi György udvarában nevelkedett, és ott tanulhatta meg a latin nyelvet is. A testamentumban alkalmazott sok latin szó és kifejezés nem az ő vétsége, hanem annak tudható be, hogy Magyarországon akkorra még nem történt meg a nyelvújítás. Ezért volt kénytelen a hiányzó magyar szavakat, kifejezéseket latinnal helyettesíteni, például: capitális summa (tőke), interesse (kamat), tutor (gyám, jogi képviselő). A rokonsági megnevezései a korban

megszokottak és nagyon pontosak voltak: ecsém uram, néném úrasszony, sógor uram, atyámfiái. Természetesen ezek nem szó szerint értendők – Béli csupán a rokonsági fokot szerette volna minél pontosabban és tisztelretméltóbban meghatározni. Szóhasználatában, toldalékolásaiban nyelvjárási jelenségek alig fordulnak elő, inkább az archaizálásra törekszik olyan helyeken, ahol főként a Bibliából idéz föl eseményeket: Jézus egyik mondását, Dániel esetét az oroszánok vermében, vagy Zsuzsanna történetét a hamis bírakkal. Néhol még tréfálkozni is van kedve a rabsága ellenére, például ilyen, mármár költői frazémával, amikor a fiait becsületre inti: „az méz is maga nyalatja magát”, „anyától született embernek meg kell kóstolni az halált”. Az átiratban feltűnik egyetlen írásbeli gyakorlatot mellőző hiányossága, mégpedig a központozás, azaz a mondatvégi és a mondatközi írásjelek következtelen alkalmazása. Mindezek néha megnehezítik az olvasónak az egyes mondatok szétválasztását.

A történelem úgy emlékezik I. Apafi Mihályra, mint egy ingatag, határozatlan, gyengekezű uralkodóra. Helyette a hatalmat a felesége, Bornemissza Anna és Teleki Mihály kancellár gyakorolta.

Béli a vagyonának egy részét különböző intézményekre, illetve közeli és távoli rokonaira hagyta. A végrendeletében a következő nevek és megszólítások szerepelnek: Bánfi Zsigmond, Barabás Péter uram, Barcsay Miklós uram (Béli Pál unokatestvére, Erzsébet Barcsay Ákos fejedelem első neje volt), Bethlen János, Csáki István asszony („anyám helyett való édes anyám nekem”, „mert [...] ha az én szüleim kezei nevelhettek volna fel” – írja ő, utalva szülei korai halálára), Csáki László uram, Dániel Ferencné asszony kedves néném, Dániel István öcsém, Huszár Panna, Kálnoki Péter diák, Kálnoki Sámuel uram ecsém, Kálnoki urasszony néném (Kálnoki Istvánné), Kornis Gáspár, Mikolai Zsigmond uram („kivel gyermekségemtől fogva együtt szolgáltam”), Sárpatoki Márton, valamint Szalánczi Gáborné.

Közülük feltétlenül ki kell emelnünk Kálnoki Pétert. Vele két ízben is foglalkozik írásában. Ezek közül egyiket idézzük: „mivel én neveltem föl és hozzám való hűségét mind boldog, s boldogtalan állapotimban s kivált most tapasztaltam, ezután is ne távozzék házamtul, kérem azon.”

A végrendeletben megemlített egyéb – talán nem rokon – személyek neve a következő: (?) Istók, (?) Palkó, Bikfalvi János, Bufai Péter, Ébeni István, Fejedelem asszony (Bornemissza Anna nevét külön nem említi), Folta István, Gyuricza Péter deák, Jaksó András, Kakas Péter, Rácz Mihály, Sidó János, Sz.-Györgyi Mihály diák, Szegedi György, Szentiváni Misi (így becézve), Tarnóczi (?), Thopheus uram (a fejedelem udvari papja volt), illetve Thorma István.

A felsoroltakon kívül szerepelnek még – név nélkül – szakácsok, szolgák, béresek, pásztorok, sőt, rabokból álló szolgák. Kéri, nekik igazságosan fizessék ki a bérüket, „még csak legkisebbnek is, az kiknek fizetések jár.” Az itt szereplők közül kettőnek a személye külön figyelmet érdemel. Megkéri a fiait, hogy Sz.-Györgyi Mihálynak adjanak szabadságot, felszabadítja őt a jobbágy-ság alól, szerezzen armálist, hogy nemes ember lehessen. S amíg él, Béli feleségét tartozik szolgálni, annak halála után pedig a két fiát nevelje, szolgálja. A másik Bornemissza Anna, akit így említi a hagyatékában: „Fejedelem asszonynak, mivel Isten után életemet ő nagysága tartotta meg, az Csáki uramtul vett üveges szekeret”, azaz hintót ajándékozza.

Érdemes felfigyelnünk arra, hogy a testamentumban szereplő nemes és nem nemes személyek családneve mind magyar eredetű, közülük csak az udvari pap visel – egyházi emberként – egytagú, latin nevet.

Mint fentebb leírtam, a végrendelet vége hiányzik. Ezért csak a ránk maradt részből sikerült kigyűjteni a Béli család birtokait, ingatlanjait. Bízom benne, hogy ezekből nem sok maradhatott ki a hiátus miatt. Ezek a következők – zárójelben a mai magyar nevük szerepel vagy a későbbi elnevezésük: Ádamos, Alcsiki Szentgyörgy (Marosszentgyörgy?), Aldoboly (malom), Árapatak/Árapataka (az apjától, Béli Kelemen-től örökölte), Bethlen, Bodola (a Béli család birtoka, 1476-tól a falu egyedüli tulajdonosa; az 1620-as években Kelemen erősítette meg a várkastélyt), Bodon (régii neve: Buda, Budatelke?), Csíkszentkirály, Dombó (a szövegben elírás vagy félreolvasás a Domba – Küküllődombó), Drág, Fehérvár (ház,

Gyulafehérvár), Kajántó, Kánya (Kányád), Komlód, Nagyborosnyó (malom), Oláh-Gyógy (Felgyógy), Péterlaka (Magyarpéterlaka), Polyán (régén: Kézdiszertkereszt), Szentlélek (ház, Székelyszentlélek), Uzon, Vice.

A testamentumban felsorolja Béli, hogy kikre mennyi pénzt, búzát, lószerszámot, kisebb ezüsttárgyakat stb. kíván hagyni, kiknek a bérét fizessék ki családtagjai. Nem beszélhetünk nagy értékű vagyontárgyakról, hisz gyakorlatilag mindent a felesége és a gyermekei örököltek. Viszont érdemes szólni azokról az intézményekről és személyekről is, amelyeket mint tanult és vallásos ember, önzetlenül támogatott. Nagyra becsülte a tanulást, a tudást, erre buzdítja több alkalommal a fiait is. Ezért hagyott külön összeget a következő iskolákra, ahogy ő írja „schola”-kra: Enyed, [Gyula]Fehérvár – itt a pataki iskolát is megemlíti, mintha ideiglenesen ott működött volna –, Marosvásárhely. Nem feledkezik meg az ott tanító tanárokról és professzorokról sem. A református eklézsiák (gyülekezetek) közül a Bölönben lévő és az újonnan alakult kálnoki kapott jelentős összeget. Egy kissé homályos részletet is meg kell említenünk ezzel kapcsolatban. A református erdélyi püspök kezéhez adott 3000 forintot 10 százalékos (!) kamatra. Nem írja le a nevét, s azt sem, hogy pontosan mi a célja ezzel az összeggel. Mint a legtöbb nemes ember, ő is gondolt a betegekre. Ezért örökített pénzt a marosvásárhelyi, a kolozsvári és a brassói ispotályokra, azaz kórházakra.

Többször leírta, hogy jelenleg igazságtalanul raboskodik. Ezekből a gondolatokból idézünk töredékeket: „irigyeim hamis vádjokra Istennek súlyos kezeit viselem, hallatlan (?) rabságot, [...] tiszta az lelkem [...] ártatlan vagyok”. „Béli familiában áruoló nem volt”, „kiért ma, elárultatván irigyeimtől, senyvedek”, „az irigy világ engem, rabságomra nézve ártatlanul nyomorgat”. Mindezekből látható, hogy rabságát igazságtalannak tartja előző tettei, érdemei után, és erősen bízhatott szabadulásában és Apafiban, ha azt írta a feleségének, hogy a fejedelmet, őfelségét úgy szolgálja, mint eddig tette, mert „oltalmazd, hogy semmiben is még csak egy szódban is meg ne keserítsed s úgy

Fiait elsősorban édesanyjuk segítésére, gyámolítására és védelmére kéri. A nagyobbik fiának, Kelemennek szánt mondataiból idézve látható a rab férj aggodalma: „anyádat megböcsüljed, szemed fényed az mint oltalmazod, úgy oltalmazd, hogy semmiben is még csak egy szódban is meg ne keserítsed s úgy

Béli Pál csatába készülése
(Forrás: Magyar Elektronikus Könyvtár)

inkább, hogy még mások keserítésítő is oltalmazd.”

Annak, aki a testamentumot olvasa, és nem kötődik a Béli családhoz, különös lehet az a sok szeretet és ragaszkodás, amely árad az apa őszinte kézírásából. Azt hinnénk, hogy a 17. században minden nemesi családban a házasságkötés vagyoni alapon, ranghoz kötődően, úgymond érdekből történt. Ennek teljesen ellentmondanak Béli Pál feleségéhez szóló mondatai. Ezekből csupán kettőt kívánunk az olvasóknak példaként bemutatni, illetve idézni. Rabsága idején a felesége irányította a birtokokat, nevelte és taníttatta a gyermekeket, s levelezett férje kiszabadítása ügyében. Közben olyan jól gazdálkodott, hogy javadalmait szaporítania is sikerült neki. Mindezekre gondolva írja a férje, hogy tudja, mennyi búsulásra és keserűségre ad okot a családi állapota. Négyéves rabságára gondolva írja: „Az Istenem engem az én édes feleségemmel úgy megáldott volt, hogy akármely keresztény embert is feleséggel jobbal és alkalmasabbal nem lehet, megáldott volna, kivel első rabságomig talán 4 esztendőben fordult vala életem”. Az utolsó fennmaradt oldalon pedig: „engem soha meg nem búsított, sőt úgy kereste kedvemem boldog, boldogtalan állapotban, pennám azt ki nem irhatja, kiért az Úr nemcsak magát, hanem még az hol temetve léssen az földet is szentelje meg.”

Mivel Vitéz Zsuzsanna haláláról, temetési nyughelyéről nem rendelkezünk pontos adatokkal, csak bízni tudunk abban, hogy szerető férje jókívánsága teljesült.

Peti Lehel

Újabb könyv a csángókról

Halász Péter a moldvai csángók kultúráját feltáró, történeti és néprajzi tudásközvetítés egyik legmeghatározóbb tudósa. Gazdag munkásságát a néprajzi jelenségek és adatok monografikus igényű feldolgozása, a történeti és az összehasonlító etnográfiai megközelítés egyidejű érvényesítése jellemzi. Mint ahogy a korábbi munkáiban – *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához*. Európai Folklór Intézet, Bp., 2002. *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*. Bp., é.n. *A moldvai magyarok hagyományos állattartása*. General Press Kiadó. H.n., é.n. *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban*. General Press Kiadó. Bp., 2010. –, a legújabb könyvében* is sikeresen vetítődik rá a történeti perspektíva a moldvai csángók életvilágát drasztikusan átrendező jelenbeli folyamatokra.

A kötetben szereplő írások tulajdonképpen hármas szerkezeti logikába tagolódnak. Az első részben művelődéstörténeti, folklorisztikai írások kaptak helyet. Az *idő homályában* című fejezetben a szerző a történeti emlékezet mélyéről hozza felszínre a Szent István király és Mátyás király alakjához fűződő folklorisztikai motívumokat. A következő tanulmányában az úgynevezett „csíki karácsony” emlékezetét vizsgálja; ebben a szerző kutatása szerint a székelyföldi elvándorlás után a szülőföldre való emlékezés fejeződött ki. A szerző szerint ennek feltételezhetően rítusszervező ereje is volt, amely azonban – mint megállapítja – a 20. század végére már csak ellentmondásos emléktöredékekben őrződött meg. Egyik írásában a moldvai magyarság egyik legismertebb településének, Pusztina helytörténeti összefoglalóját ismerteti, míg egy tanulmányban a székelyek Moldvába irányuló migrációjának jelentőségét méri fel a moldvai katolikus falvak megmaradása szempontjából. A szerzői hangvétel ezekben a munkákban esszéisztikus, gyakran személyes,

elfogult, az egyéni érzésvilág vállaltan is rávetül a tudós munkájára. Az „idők homályát” fürkésző tekintet értékékként találja meg a kutatás számára egyre inkább beszűkülő múlt néprajzi jelenségeit, illetve adatait. Ezekben az írásokban ugyanakkor megjelennek elgondolkodtató reflexiók a csángósággal foglalkozó magyar és részben nemzetközi tudományos gondolkodás, illetve a politikai szempontból kényes témákkal kapcsolatban. Elgondolkodtató például az, amit a csángó falvakban zajló folyamatokról évtizedekre visszamenő tapasztalatokkal rendelkező Halász Péter mond Pusztina és Klézse kapcsán a magyar identitású csángó kulturális elit szerepéről (lásd 68. o.). Miközben az etnopolitikai, revitalizációs programok hatása rövid távon alig mérhető, és a közéleti, illetve a tudományos diskurzusban számos dilemma övezi a magyar irányból érkező eme törekvéseket, egy hosszabb időszletben nézve kétségkívül érezhető hatásuk van az identitásalakításban. Azoknak az intézményeknek a működését, amelyek a moldvai csángó kultúra és nyelv őrzésében szerepet vállalnak, a kontinuitást a helyben élő csángó kulturális elit tudja biztosítani.

A szerzői hangvétel ezekben a munkákban esszéisztikus, gyakran személyes, elfogult, az egyéni érzésvilág vállaltan is rávetül a tudós munkájára.

A *hagyományos népelet emlékei* fejezetben szereplő írások tudományos szempontból a kötet legelmélyültebb és legértékesebb részét képezik. A terjedelme szinte az összes moldvai falut érinti. Részletgazdag, alapos tanulmányaiból többet megtudhatunk a csángók népi gazdálkodásáról, illetve

Nyalósó elhelyezése az esztenán (Csíkfalu, 1999)

erőforrás-felhasználásáról. Átfogóbb képet kaphatunk a gazdasági élet köré épülő társadalomszerveződés különböző területeiről is: halászat, szarvasmarhatartás, a legelőhasználat közösségi szervezettsége, vagy az ezzel kapcsolatban álló képzetek. Ugyanilyen fontosak a kecsketartásról, a 19. századi szőlőtermesztés és borkészítés technológiájáról, a kutak gazdasági és kulturális jelentőségéről, valamint a pusztinai lakodalmazás gazdasági aspektusairól szóló tanulmányok is. E tömböt egy folklorisztikai – a moldvai balladákkal kapcsolatos elemzése –, valamint egy Diószénhez kapcsolódó helynévtörténeti elemzése zárja.

Valószínűleg nincs még egy ember, aki annyit tudna a csángók gazdálkodásáról, a gazdasági élet szerveződéséről, a műveléstechnikáiról és az állat-

tartásáról, mint Halász Péter. Olyan tudással rendelkezik a moldvai csángók kultúrájának eme területeiről, amelyet túlzás nélkül enciklopédikusnak nevezhetünk. A vizsgált tárgykörök rengeteg adatot tartalmaznak, amelyekre többféle módszer kombinálásával tett szert. Igénybe vette a történeti-statisztikai forrásfeltárás és az interjúzás módszertanát, felhasználta a különböző minőségű helytörténeti, valamint az elsősorban nem tudományos, hanem ideológiai célzatú írásokat, de merített a Iași-i Római Katolikus püspökség szellemi vonzókörzetében születű román nyelvű munkák áttekintéséből is. (Az interjúkkal kapcsolatban némileg zavaró, hogy az adatolás elmaradt, így legtöbbször csak azt tudjuk meg, hogy milyen településen készültek a felvételek. Az viszont már nem derül ki, hogy milyen korú, nemű,

státusú személyeket kérdeztek meg, ahogyan az sem, hogy pontosan mikor.) A kutaknak a moldvai csángóság életében betöltött szerepéről írt tanulmánya például egy monografikus kitekintésű munka, amelyben teljes körű feldolgozást kapunk az építéstechnikákról, a kutak típusáról, valamint arról, hogy ezek a szomszédsági, falutársi viszonyrendszerekben milyen szerepeket töltenek be. Arról is megtudhatunk többet, hogy a kutaknak mi a rendeltetése a szellemi kultúrában, a folklorisztikai alkotásokban, valamint a népi vallásosságban.

A könyv következő szerkezeti egysége, amely az *Akik előttünk jártak* címet viseli, egy szubjektív, ugyanakkor jól adatolt portrécsarnok. Ebben a részben a moldvai csángóság megismertetésében, illetve a kultúrájuk kutatásában nagy hatást gyakorló személyekről olvashatunk: Jerney Jánosról, Radu Rosettiről, Mikecs Lászlóról, vagy a csángó nyelven verselő Lakatos Demeter költőről.

**A kötet használatát
a tájszavak jegyzéke,
valamint a településnév-
jegyzék könnyíti meg.
Halász Péter könyve
a Kriza János Néprajzi
Társaság gondozásában
jelent meg, a fentiek
nyomán büszkén rakjuk
ki a Kriza-termékek
polcára.**

A könyv utolsó nagyobb fejezetébe az elmúlt években a moldvai csángókról szóló munkákról írt könyvismeretőit, recenzióit válogatta be a szerző. Pozsony Ferenc, Gazda László, Csoma Gergely, Iancu Laura, Jakab Attila és Oláh-Gál Elvira műveiről olvashatunk ebben a fejezetben.

A kötet használatát a tájszavak jegyzéke, valamint a településnév-jegyzék könnyíti meg. Halász Péter könyve a Kriza János Néprajzi Társaság gondozásában jelent meg, a fentiek nyomán büszkén rakjuk ki a Kriza-termékek polcára.

* Halász Péter: *„Cserefának füstje hozta ki könyvemet...” Néprajzi tudománytörténeti írások a moldvai magyarokról.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2015.

Farcák háló, Lészped, 1996 (Halász Péter felvétele)

Pályázati felhívás

A Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság és a Kolozsvár Társaság közösen fotópályázatot hirdet a Fogadjuk örökbé a 700 éves Kolozsvárt! program keretében *Kolozsvári homlokzatok* címmel.

A pályázat témájának leírása

A beadott fényképek kizárólag Kolozsvár történelmi belvárosában található műemléképületek homlokzatát ábrázolhatják. A kolozsvári műemlékek jegyzékét meg lehet találni a KLMT honlapján (www.klmt.ro).

Két kategóriában várjuk a jelentkezőket: 20 éves korig és 20 év felett.

Amatőr és profi fotósok egyaránt benevezhetnek. Egy pályázó legtöbb 5 darab digitális fényképpel pályázhat az alábbi paraméterek szerint: 30x40 cm formátumban, 300 dpi felbontásban és jpg kiterjesztéssel. A fényképek elmentésekor először a fotós nevét (ékezetek nélkül), majd a felvétel sorszámát tüntessék fel (fotosneve_01.jpg).

Leadási határidő: 2016. július 15.

A fényképeket a laciesgyongyi@yahoo.com e-mail címre várjuk, illetve postán vagy személyesen a Kolozsvár Társaság székhelyére (Kolozsvár, Piața Unirii / Főtér 22. szám) 10:00 és 14:00 óra között. Telefonos elérhetőség: 0264 592 187.

A pályázónak mellékelni kell egy Word dokumentumot – a fényképek leírásával a következő minta szerint: fotosneve_01.jpg, az épület leírása, valamint az épület műemlékkódja –, a jelentkezési lapot és a nyilatkozatot (aláírva és beszkennelve).

A kiválasztott legjobb 40 fényképből kiállítást szervezünk 2016 augusztusában a Kolozsvári Magyar Napokon a Magyar Főkonzulátus előcsarnokában.

A kiírás megtalálható a KLMT (www.klmt.ro) és a Kolozsvár Társaság honlapján (www.kolozsvartarsasag.com). A nyilatkozat, valamint a jelentkezési lap letölthető a honlapokról.

A pályázatot augusztus elején bíráljuk el, eredményt pedig a kiállítás megnyitóján hirdetünk.

Sok sikert kívánunk mindenkinek!

Csontváry: Mandulavirágzás Taorminában, 1902

Csontváry: Selmecbánya látképe, 1902